

TOMSICS EMŐKE

A valóság és képi mása

A fotográfia az 1867. évi koronázáson

Elemi erővel robbant be a 19. század közepén a fotográfia a vizuális világba, gyökeresen módosítva az észlelés (a látás) hagyományos kereteit, drámai módon megváltoztatva a világ leírásának és interpretálásának a lehetőségét. A valóság megörökítésének és közvetítésének legrealisztikusabb módjaként vonult be a köztudatba s e vélekedés a mai napig, a látvány szempontjából teljesen életszerű, virtuális valóságot megteremteni képes digitális technika korában is meghatározó a fénykép társadalmi értékelésében. A fénykép által képviselt realizmus diadala átalakította a vizuális tájékoztatás és emlékközlés technikáját. A hagyományos képkészítési módok és a fotográfia 1860-as években kibontakozott küzdelméből, kölcsönös és elkerülhetetlen egymásra hatásából új képrögzítési eljárások és a vizuális hitelesség új, a 20. század elejéig érvényes értelmezése bontakozott ki. Tanulmányom megkísérli bemutatni e folyamat első magyarországi jelenségeit a Ferenc József magyar királlyá koronázásának alkalmából készült képek elemzésével.

Az 1867. évi koronázás történések és fotótörténések számára egyaránt rendkívül fontos képegyüttest eredményezett, mely szerencsés pillanatban felvett látóképet alkotja a magyar vizuális kultúra átalakulásának. A történelmi esemény fő mozzanatainak és szereplőinek megörökítése a festőművészek és – a magyar történelemben először – a fotográfusok feladata volt. A fényképezés ekkor kapcsolódott be mérhető súllyal egy történelmi esemény megörökítésébe, és a számtalan módon felhasznált portréfényképek mellett ekkor készültek az első dokumentatív célú fotográfiák.

E változatos emléktárgy négy nagy csoportba osztható: 1. az udvar és az arisztokrácia megrendelésére született festmények, 2. folyóiratok illusztrálására és előfizetőik ajándékozására, műlapok számára készült hírrajzok és litográfiák, 3. valódi fotográfiák, 4. kollázs-technikával előállított rekonstrukciós képek.¹

1 A fényképekről részletesen ld. *Tomsics Emőke: Egy koronázás képei. A Magyar Nemzeti Múzeum 1867. évi koronázási fényképeinek katalógusa. Megjelenés előtt.*

Előzmények

A koronázási képekben fellelhető változatosság előzményei a történelmi változást ígérő, az alkotmányosság visszaállításának reményében telt 1865. és 1866. év képeiben már fellelhetőek. E két év fontos történéseit még szinte kizárólag hírlapi rajzolók és litográfusok tolmácsolásában ismerjük, de már ekkor számos olyan próbálkozás történt, melyeknek lényege a fotográfia rendkívüli valóságközvetítő erejének kihasználása volt.² A királyi pár látogatását és a sordöntő országgyűlés megnyitását megörökítő műlapok és sajtóillusztrációk létrejöttében, az arcmások hűségének megteremtésében már jelentős szerepet játszott a fénykorát élő portréfényképészet és ekkor született a pillanatnyilag ismert első, eseményt ábrázoló fotográfia, Alkér Ede³ budai fényképész felvétele a Ferenc József tiszteletére 1865. június 6-án rendezett dunai regattáról.⁴ A felvételtől egyetlen példány lelhető fel, melyen semmi sem jelzi, kereskedelmi forgalomba került-e, eljutott-e nagyobb közönséghez a kép, mint ahogyan azt sem tudjuk, Alkér Edét az esemény dokumentálásának szándéka vezette-e, vagy csak a mindenki által festőinek tartott látványosság iránti érdeklődés.

Már ekkor találkozunk azzal a szándékkal, hogy a rajzolók s festők mellett a fényképészek is részt vegyenek a történések képpé alakításában. Egy újsághír tanúsága szerint 1866 elején Borsos és Doctor⁵ „legfelsőbb helyről lettek utasítva” a királyi pár január 29-i bevonulásának megörökítésére. Eddigi ismereteink szerint ez volt az első ilyen jellegű megbízás, amit Magyarországon fotográfus kapott. E felvételeknek sajnos közgyűjteményben nincs nyomuk, de a Buda városától Erzsébet királynénak ajándékozott emlékalbum két képének, Heinrich Ede⁶ akvarelljeinek Borsosék fotográfiái lehetnek az előképei.

A magyar fotográfia történetének eddig ismert első „hamisításai”, Erzsébet és Ferenc József különböző módszerekkel magyar ruhássá alakított fényképei is ekkor születtek.

2 A témáról ld. *Tomsics Emőke*: Királyi öltöztető babák. Az 1866-os királylátogatás képei. *Fotóművészet* 52(2009) 1. sz. 117–126.

3 Alkér Ede (?– Buda, 1870) festő és fotográfus. Fényképészeti üvegcarnoka az 1850-es, 1860-as években működött Budán a Dísz tér 2. sz. alatt. Nevéhez fűződnek a főváros legrégebb panorámaképei.

4 Budapesti Történelmi Múzeum (= BTM) Kiscelli Múzeum lelt. sz. 1449-14.

5 A Borsos és Doctor műterem működésével kapcsolatban ld. *Farkas Zsuzsa*: Borsos József második élete. Borsos József fotóművészeti tevékenységének kezdetei. Bp. 1995.; *Uő*: Festő fényképek 1840–1880. Kecskemét, 2006. 203–206.

6 Heinrich Ede (Pest, 1818–Milánó, 1885) Bécsben és rövid ideig Rómában tanult. 1852-től Bécsben és Pesten dolgozott. Miksa főherceg megbízásából képeket festett a Miramare kastély számára. 1863-ban festészeti iskolát nyitott Pesten. Az ötvenes évek átlagos bécsi stílusát képviselte.

A művészi tekintet

A fotográfia megjelenése előtt, ahogyan Wladimiro Settimelli írja, „az udvari festők feladata volt az informálás, egy zárt és vadul antidemokratikus világ mítoszainak és legendáinak átadása az utókor számára”⁷ – s tegyük hozzá, hogy ezek a képi információk csak a társadalom egészen szűk rétegéhez jutottak el. A 19. század második felében a képes sajtó már egyre szélesebb körben gondoskodott a vizuális információ terjesztéséről, rajzolóik, metszőik munkái a társadalom alsóbb rétegei számára is elérhetővé váltak. Ferenc József koronázásának különböző művészi technikával készült képei a korabeli képes hetilapok és az alkalomra napvilágot látott díszalbumok, leporellók, műlapok révén tömegekhez jutottak el. A *Családi Kör* szerkesztői azt remélték, hogy a királyné koronázását ábrázoló műlapjukkal fogják díszíteni „a magyar hajlékokban a legszebb helyet”.⁸

Míg Ferenc József 1850-es évekbeli magyarországi útjainak propagandisztikus célú ábrázolásai többnyire osztrák festők és grafikusok munkái voltak, a kiegyezés a magyar művészeknek is meghozta a hivatalos megrendeléseket és elismerést. Az udvar részéről Heinrich Ede, Miksa főherceg kedvelt festője kapott megbízást, hogy a „királyt, [...] midőn a koronázási dombon az ország négy része felé vág, lefesse s e képet személyesen nyújtsa át”.⁹ Május végén, mindössze néhány nappal az előbbi értesítést megelőzően a *Fővárosi Lapok* egy bécsi újságra hivatkozva azt írta, a királynak szándékában áll „egy hazai művész által lefestetni a koronázási menetet. E festményt azután a pesti Nemzeti Múzeumnak fogja ajándékozni.”¹⁰ A díszmenetről nem készült festmény, a koronázási kardvágást azonban valóban megörökítette Heinrich Ede ecsetje. (7.) Képe a Lánchídfő mellől nézve, a Nákó-palotától a Lloyd-palotáig terjedő panorámáját adja a térnek, középpontba állítva a koronázási dombon zajló jelenetet. A művész, aki 1865-ben már Ferenc József és Erzsébet bevonulását is megfestette két képben, akvarelljéért a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta.¹¹

Pesten a koronázás méltó megörökítéséről a Ferenc József által az ünnepélyek lebonyolítására kinevezett rendezőbizottság gondoskodott, elsősorban a képzőművészekről várva az események hivatalos felkérésre történő képekbe foglalását. A bizottság elnöke, Szapáry Antal gróf, főlovászmester-helyettes – akit számos kritika ért a sajtóval szemben tanúsított elutasító magatartása miatt – az *Országos Képzőművészeti Társulat* kérésére „művészi célokra” tizenegy állványje-

7 Wladimiro Settimelli: La fotografia italiana. In: *Jean-A. Keim*: Breve storia della fotografia. Torino, 2001. 107.

8 („A királynő megkoronázatása”)... *Családi Kör* 1867. 618.

9 Koronázási hírek. *Fővárosi Lapok* 1867. 523.; Heinrich Ede,... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 275. A kép Gizella és Mária Valéria főhercegnő ajándékaként került az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum műtárgyai között a Nemzeti Múzeumba. (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok [= MNM Tkcs.] lelt. sz. 56.1293.)

10 Ófelségének... *Fővárosi Lapok* 1867. 492.

11 (Heinrich Ede festész)... *Nefelets* 1867. 440.

gyet bocsátott rendelkezésre,¹² és megbízta Székely Bertalant, hogy „a koronázás mozzanatait öt-hat kellőleg nagy vízfestményben készitse el”.¹³ Az akvarelleket a rendezőbizottság a királynénak ajándékozta, majd az *Erzsébet Királyné Emlékmúzeumba* kerültek.¹⁴ Későbbi sorsuk ismeretlen. Az ünnepség négy eseményét, a király koronázását, az aransarkantyús lovagok avatását, az esküt és a kardvágást (3.) ábrázoló képek közül három ismeretlen fényképész reprodukcióiban maradt meg.¹⁵ A kardvágás képét valószínűleg az esemény 25. évfordulóján a Koller utódai cég ismét terjesztette.¹⁶

Az arisztokrácia is megörököltette festményeken vitézi megjelenését, pompás öltözetét a családi galéria számára. Wilhelm Richter,¹⁷ a lovag és vadászjele-
netek (meet-képek) festésére szakosodott népszerű udvari festő a mágnásbandérium tagjait festette le lóháton ülve. A főurak a királyi palota, az Akadémia és a koronázási domb előtt léptetnek, a zászlóvivők a magyar koronához tartozó országok zászlóit tartják. Richter munkái kevés kivétellel csak Borsos és Doctor reprodukcióiban maradtak ránk.¹⁸

A képes folyóiratok mindegyike adott képeket a koronázásról és litográfiák sokasága terjedt műmellékletek formájában. Témánk szempontjából a *Koronázási emlékkönyv*¹⁹ címmel a *Deutsch Testvérek* lapkiadó vállalatának gondozásá-

12 Az orsz. m. képzőműv. társulat... Budapesti Közlöny 1867. 419.

13 (Székely Bertalan)... Vasárnapi Újság 1867. 520.

14 Székely Bertalan koronázásra készült festményeivel kapcsolatban ld. Székely Bertalan (1835–1910) kiállítása. Bp. 1999. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1999/2.) A négy kép 2–5. számok alatt szerepel az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum katalógusában. (*Báró Szalay Imre: Az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum*. Bp. 1913. 21–23.) Az akvarellek láthatók a múzeum 1. terméről készült fotográfián. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár [= MNM TF] lelt. sz. 982/1950.) A belőlük készült olajvázlatokat a Magyar Nemzeti Galéria őrzi. (Koronázás, lelt. sz. 51. 85. Kardvágás, lelt. sz. 51. 87.; Lovaggá ütés, lelt. sz. 51. 88.)

15 Koronázás MNM TF lelt. sz. 301/1958.; Eskü MNM TF lelt. sz. 303/1958.; Kardvágás MNM TF lelt. sz. 302/1958.

16 BTM Kiscelli Múzeum lelt. sz. 27 856.

17 Wilhelm Richter (Bécs, 1824–Bécs, 1892) a bécsi Akadémián tanult festészetet. Főként vadász- és katonai képei ismertek. Az 1870-es években gyakran megfordult Gödöllőn, több képet festett a királyi család tagjairól és vadászatairól. Koronázási lovas festményeiből Andrassy Manó gróf képe a karasznahorkai kastélyban (*Basics Beatrix: Betlér és Krasznahorka. Az Andrassyak világa*. Bp. 2005. [Történelmi családok – történelmi várak, kastélyok] 249.), ifj. Rudics József báró portréja pedig a Kiscelli Múzeumban található. (BTM Kiscelli Múzeum lelt. sz. 64-10.)

18 A MNM TF tizenhat banderlista Richter által festett képének reprodukcióját őrzi huszonegy felvételen. A fotográfiák egy kivételével vizitkártyák. Lelt. sz. 696/1933, 1169-1933, 322/1957, 70. 914-70. 923, 70. 925-70. 927, 1130-1933, 1252-1933, 1112-1933, 254/1954, 1287-1933.

19 Koronázási emlékkönyv. 1867. jún. 8. (= Koronázási emlékkönyv) Szerk. Falk Miksa–Dux Adolf. Pest, 1867. A kiadók az album egy-egy példányát ajándékozták a királyi párnak. Ferenc József személyesen vette azt át a királyi palotában. A *Deutsch Testvérek* a „tudomány és művészet” nagy aranyéremmel jutalmazták „hízelgő levél” kíséretében. ([A *Deutsch Testvérek*]... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 395.) Rudolf trónörökös és Gizella főhercegnő az album fényképezett másolatát kapták. (A lapunk kiadói... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 551.) A kötet több európai uralkodócsaládtól részesült kitüntetésben: Viktor Emmanuel gyémántgyűrűvel (Lapunk kiadóját... Magyarország és a Nagyvilág 1868. 179.), Viktória királyné és a württembergi király aranyéremmel jutalmazta (A koronázási emlékkönyvért... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 611.).

ban megjelent album bír jelentőséggel, amely a koronázás legnagyobb visszhangot kapott nyomdai vállalkozásának bizonyult.

A *Deutsch Testvérek* tulajdonában lévő lapok a koronázás napját követően megjelent első számtól – a legjelentősebb, a *Magyarország és a Nagyvilág* június 15-étől – kezdve heteken keresztül közölték az eseményekről készített képeket. Az azokban napvilágot látott ábrázolások alkotják a Falk Miksa és Dux Adolf²⁰ szerkesztésében megjelent díszalbum illusztrációját, bár egyik-másikon apróbb változtatásokat hajtottak végre a sajtóban találhatóéhoz képest, s némelyik kép kimaradt a kötetből.²¹ A rajzok Franz Kollarz,²² Vinzenz Katzler,²³ Marastoni József²⁴ és Jankó János²⁵ nevéhez fűződnek. A szertartáshoz kapcsolódó események megörökítése Kollarz és Katzler (előbbi nyolc, utóbbi két rajzzal szerepel a kötetben), a népnünpély rajza az etnográfiai ábrázolásokban jártas Jankó János, Ferenc József és Erzsébet arcképe pedig a számtalan portrélitográfiát készítő Marastoni József keze alól került ki.

A közönség műlapok formájában is találkozhatott a *Deutsch Testvérek* által készített metszetekkel. A lapkiadó tulajdonában lévő összes sajtótermék ajánlékozott olvasóinak egy-egy példányt a történelmi fontosságú esemény képeiből: a *Magyarország és a Nagyvilág* a király koronázását, a *Képes Világ* az eskütételt, a *Divat* a királyné koronázását ábrázoló műlapokkal, a *Pesti Hetilap* pedig az uralkodópár portréival lepte meg félévi ajándékként előfizetőit.

Műlapok azonban nem csak a díszalbum és a lapok számára készült metszetekből születtek. Az egyes eseményeket több változatban megörökítették és egy-egy művész többféleképpen is feldolgozta ugyanazt a témát. Például Franz Kollarz megrajzolta Ferenc József és Erzsébet koronázását a *Koronázási emlékönyv* számára, de mindkét eseményről más-más változatot ajándékozott előfize-

20 Dux Adolf (Pozsony, 1822–Budapest, 1881) író, műfordító, 1855-től a Pester Lloyd állandó belső munkatársa, az irodalmi, szépművészeti, akadémiai és színházi rovat vezetője volt. Németre fordította Petőfi, Eötvös, Arany, Vörösmarty és Jókai számos művét. 1867-től a Kisfaludy Társaság tagja volt.

21 Franz Kollarz némileg módosította a Ferenc József koronázását ábrázoló képet, elhagyott néhányat az eseménynél szereplő alakok közül. Vértessy Sándor koronázási herold ruhás lovas képe (A koronázási herold. *Képes Világ* 1867. 553.) pedig nem jelent meg az albumban.

22 Franz Kollarz (Josefov, 1829–Bécs, 1894) cseh származású, bécsi akadémikus tanultságú grafikus, litográfus volt.

23 Vinzenz Katzler (Bécs, 1823–Bécs 1882) osztrák festő, rajzoló, litográfus, illusztrátor volt. Kezdetben bécsi képeslapoknak rajzolt, majd litográfusként önállóan tevékenykedett.

24 Marastoni József (Velece, Itália, 1834–Bécs, 1895) festő, litográfus, Marastoni Jakab fia volt. A velencei akadémián tanult festészetet, majd apjánál és Székesfehérváron portréfestőként tevékenykedett. Az 1860-as évektől szinte kizárólag portré-litográfiával foglalkozott.

25 Jankó János (Tótkomlós, 1833–Budapest, 1896) festő, újságrajzoló, Jankó János etnográfus apja volt. Pályafutását a népéletből vett idilli jelenetekkel kezdte. 1864-től a bécsi akadémián tanult festészetet, majd magyarországi élclapok, képes folyóiratok munkatársa lett. Rendszeresen jelentek meg munkái a Vasárnapi Újságban és Az Ország Tükrében. Rendes munkatársa volt az Üstökös, a Bolond Istók és a Kikeri c. satirikus lapoknak. Legnépszerűbb figurái, pl. Tojáss Dániel, Sanyaró Vendel a Bolond Istókban keltek életre. Klics Károllyal az 1860-as évek kedvelt karikatúrarajzója volt.

tőinek a szintén a *Deutsch Testvérek* kiadásában megjelenő *Magyarország és a Nagyvilág*,²⁶ valamint a *Hírmondó* és *A Divat*.²⁷

Maga az emlékkönyv háromféle kiállításban, díszkiadásban, fólió és negyed-rét formában jelent meg nyolc-, öt- és háromforintos áron,²⁸ és az egyes képeket nem csak az előfizetők, bárki megrendelhetette a kiadótól, vászonra feszítve, „lakkírozva” aranykeretben vagy faládikában.²⁹

A kiadó külföldön is igyekezett terjeszteni képeit: „a külföldi nyilvánosságot is hiteles forráshoz juttatjuk” – írták – „a rosszakarat és nyegleségnek útját szegve használunk véle az ügynek, használunk magának a hazának is”.³⁰ A *Koronázási emléklapok* illusztrációit használta fel például a *Journal Illustré* s más francia és német lapok.³¹ A kiadvány elnyerte az udvar tetszését is, Ferenc József és Erzsébet elfogadta a koronázási album dedikációját. A kiadók tájékoztatása szerint művüket Európa több koronás fője megrendelte, az „összes itt időzött diplomáciai kar, a főh[erce]gek, a hazai és idegen arisztokrácia túlnyomó része, a képviselők – köztük Deák Ferenc stb. mind – előfizették”.³²

A hiteles pillantás

A koronázási fotográfiák túlnyomó többsége egészalakos műtermi portré, ezeken kívül lovas portrékat, néhány reprodukciót, kollázs-reprodukciót és újdonságnak számító eseményt megörökítő fényképet találunk köztük. Keletkezésük körülményeire vonatkozóan kevés adat áll rendelkezésünkre.

Egy rövid újsághír tanúsága szerint 1867 augusztusában a királyné számára „több igazi magyar alakú kalap” mellett megrendeltek egy albumot is, „melyben a koronázási banderialisták, s a lovon ült főpapok és főnemesek fényképei foglaltatnak”.³³ Lovas felvételek készítésével, ami a fotográfia korabeli technikai szintjén igen nehéz feladat volt, csak a Borsos és Doctor műteremmel kapcsolatban van adat.³⁴ Erzsébet, aki szenvedélyesen gyűjtötte a fényképeket, jól ismerte a két fotográfus tevékenységét. 1866. évi pesti tartózkodásakor például pipere-

26 Koronázási emlékkönyv 26. MNM Tkcs. lelt. sz. 1818.

27 Koronázási emlékkönyv, MNM Tkcs. lelt. sz. 1809.; Magyar Nemzeti Galéria lelt. sz. G. 76. 20.

28 Figyelmeztetésül a magyar olvasóközönségnek! Magyarország és a Nagyvilág 1867. 456.

29 Kiadói szó. Magyarország és a Nagyvilág 1867. 539.

30 Koronázási emlékkönyv. (Kiadói hirdetés.) Magyarország és a Nagyvilág 1867. 311.

31 Vegyes rovatok. Újdonságok. Magyarország és a Nagyvilág 1867. 321.; A „Magyarország és a Nagyvilág”... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 311.; (Deutsch Testvérek)... Vasárnapi Újság 1867. 509.

32 Deutsch... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 299.

33 (Királyné őfelsége)... Vasárnapi Újság 1867. 389.

34 „(A lófuttatás alkalmából) megemlítjük, hogy azon lovakat, melyek nagy díjakat nyernek s ezáltal mintegy hírre kapnak, szintén méltó dolog volna *Borsos és Doctor* fényképészeknél levétetni, kik erre szívesen vállalkoznak s amint ez Angliában divatban van. A lovakok pedig rajtuk ülhetnek ugyanazon jelmezben, melyben futtattak, mi nem kevésbé tenné érdekessé a képet.” (A lófuttatás alkalmából)... Vasárnapi Újság 1862. 275.

cikkek s kalapok mellett Borsos és Doctor fényírdájából több arcképet hozatott, „melyeket egy nagy albumban, Pesten mulatása emlékeül készül magával vinni Bécsbe”.³⁵ Így az album – ha elkészült egyáltalán – minden bizonnyal Borsosék lovas felvételeiből állt össze.

Fennmaradt ellenben két album, melyek a koronázási díszmenet résztvevőinek egész alakos fényképeit tartalmazzák. Az egyiket készítői Andrassy Gyulának, „az osztrák–magyar birodalom külügyérének” ajánlották, tehát évekkal az esemény után állították össze. A benne található tizennyolc darab színezett kabinetkép többsége (13 darab) Bülch Ágoston³⁶ fényírdájából került ki – a többi vidéki műtermek munkája – és a vármegyei bandériumok tagjait örökíti meg.³⁷ A másik, Bécsben található, nagyméretű, 166 képet tartalmazó reprezentatív album³⁸ a miniszterek, a zászlósorok, az arisztokrata és a vármegyei bandériumok tagjainak színezett, egész alakos, szintén kabinet méretű fényképeiből áll.

Az albumok keletkezésének pontos körülményei ismeretlenek. A bennük található portrékról viszont annyi tudható, hogy születésükben szerepe volt a koronázási ünnepek előkészítésével megbízott Szapáry Antal grófnak: a „főlovázmesteri helyettes gondoskodott, hogy a megyei banderisták lefényképeztesék magukat” – írta a *Fővárosi Lapok*.³⁹ A „megyei banderistákat felhívá” – olvassuk másutt –, „misperint jelen nevezetes küldetésük emlékezetéül, külön, egyenként fényképeztesék le magukat”.⁴⁰ Szapáry „gondoskodása” valószínűleg kimerült a felszólításban, bár elképzelhető, hogy ajánlasként szóba jött két műterem, mert a képek szinte kizárólag Borsos és Doctornál és Bülch Ágostonnál készültek. Az arisztokraták többsége, de a megyei bandérium résztvevői közül is sokan több állásban s mindkét fényképésznél levették magukat.

A bőrbe kötött, ezüst veretekkel és az Andrassy-kormány tagjainak medalionba foglalt színezett arcképeivel díszített bécsi koronázási album a Pest városát képviselő két bandériumvezető, az ajánlást író Török Flóris ügyvéd és a díszes ezüstvereteket készítő Patits Ferenc aranyműves, valamint a fotográfus Bülch Ágoston kezdeményezésére születhetett. Bülch 1868 májusában Magyarországon elsőként udvari fotográfusi címet is kapott a koronázási album „fényképei-

35 Ófelsége... Magyarország és a Nagyvilág 1866. 142.

36 Bülch Ágoston (1840–?) fotográfus volt. 1861–1862-ben a bécsi festészeti akadémia előkészítő hallgatója volt. 1863-ban nyitott saját műtermet a Király utcában, az egykori Valero gyárban, majd 1871-ben a Háromkorona utcában, a templom bazárban. Mindkét fényírdája 1890-ig működött. A Magyar Fényképészek Egyletének (1871) egyik alapító tagja. A Ferenc József koronázására készített, a banderistákat megörökítő díszalbumáért 1868-ban udvari fotográfusi címet kapott.

37 MNM TF lelt. sz. 65. 199–65. 216.

38 A továbbiakban: Koronázási album, Wien. Österreichische Nationalbibliothek (= ÖNB) lelt. sz. Pb 678. Egy ehhez nagyon hasonló, ismeretlen sorsú album leírása szerepel az Erzsébet Királyné Emlékmúzeum katalógusában (*Báró Szalay I.*: i. m. 54.)

39 A főlovázmesteri... Fővárosi Lapok 1867. 544.

40 A legnagyobb köszönettel... Pesti Hírnök 1867. jún. 13. 3.

nek művészi kiviteléért”.⁴¹ Borsos – aki addigra már különvált Doctortól – az év szeptemberében részesült a magas kitüntetésben az országgyűlési album összeállításáért.⁴² A kiegyezés tehát, ha hivatalos megrendeléseket még nem is, az elismerést azonban meghozta a magyar fényképészeknek.

Jóllehet az udvar nem tartotta méltónak a fotográfiát arra, hogy megbízza a koronázás hivatalos megörökítésével – Európa több uralkodójával, például az angol királyi családdal ellentétben Ferenc József nem lelkesedett az új találmányért – a koronázás szertartássorozatának két aktusánál a fényképezőgép lencséje is jelen volt. Mi több, ez a jelenlét a fénykép nyilvános, kollektív emlékezet-formáló funkciójának magyarországi kialakulási folyamatában – nem túlzás – mérföldkőnek számított. A látványos tablókká rendezett események képi megörökítése volt az első alkalom, amikor a fotográfia kilépett az ábrázoló művészetektől örökül kapott hagyományos keretek közül, és összekapcsolódott a később sajátjává váló műfajjal, a riporttal. A koronázási eseményképek az emlékkörzés eszközei, dokumentálnak, és nem nevezhetők klasszikus értelemben vett riportképeknek. Ekkor még sem a technika, sem – mint majd látjuk – a képekkel szembeni társadalmi igény nem volt azonos azzal, ami a mai értelemben vett riportfotó sajátja; ugyanakkor a létrejövete felé megtett első lépésként foghatjuk fel. Az első világháború után szökken majd szárba a műfaj, mintegy a verbális tájékoztatás riválisa gyanánt.

A zárt térben való fényképezés műtermi körülmények között volt ekkor még csak lehetséges, fel sem merülhetett tehát, hogy az uralkodópár koronázása, vagy a koronázási ebéd a „riportkísérletek” tárgya legyen. A kis fényerejű objektívek és a kollódiumos nedves lemez használata még természetes fénynél, szabadban sem tették lehetővé, hogy a fényképész „elkaphassa” masinájával a megfelelő pillanatot. A helyszínen érzékenyített üveglemezt rohanvást a gépbe kellett helyezni, majd tíz percen belül előhívni. A feladatot tovább nehezítette, hogy a procedúrához kizárólag desztillált vizet lehetett használni és egy porszem vagy egy légy is tönkretelthette a negatívot.

A fotográfus nem tudott a történetekhez sem elég közel férkőzni, mert a szigorú protokoll, az ünnepélyes légkör kizárta, hogy a középkori szertartásossággal zajló eseményeket a történelmi hangulatot megtörő gép jelenléte megzavarja. Így a fényképek a „nagy előadás” két szabad téren lezajló eseményét, az esküt és a kardvágást örökítették meg, a főszereplők pedig maguk a díszletek és a tömeg.

41 Bühl Ágoston... Hazánk 1868. máj. 23. 2. A Fővárosi Lapok (Őfelségének... Fővárosi Lapok 1868. 55.) közléséből azt is megtudjuk, hogy az albumot Jan. elején nyújtották át az uralkodónak. Ferenc József az első udvari fotográfusi címmel Ludwig Angerert tüntette ki 1860-ban, aki több felvételen örökítette meg a császárt és családtagjait, és képeit vizitkártya formájában – lévén annak ausztriai meghonosítója – nagy példányszámban terjesztette. A témáról ld. *Ulla Fischer-Westhauser: Court Photographers – Photographers for the Court? In: Photography and Research in Austria – Vienna, the Door to the European East.* Ed. Anna Auer-Uwe Schögl. Passau, 2002. 69–79.

42 Ildényi... Fővárosi Lapok 1868. 851.

Két ismert fényképészműterem képviseltette magát a koronázáson, Heller József⁴³ a királydombnál állította fel kameráját, Borsos és Doctor pedig e mellett az esküemelvénynél is jelen volt.

Heller egy géppel, egy helyszínen, a Coburg-palotánál, feltehetőleg annak tetejéről fényképezte az eseményeket. Felvételei, amelyek több mint kétórás időtartamot ölelnek fel, időben és térben szinte teljes panorámáját adják a kardvágás aktusának. Képei a történések szinte teljes vizuális narratíváját alkotják, segítségükkel nyomon követhetjük a királydomb körüli mozgást. A fényképész megörökítette a közönség érkezését, majd a menet elejét képező századnyi Lichtenstein-huszár bevonulását, láthatók továbbá a várakozó rendezők és a koronázási domb körül felsorakozott zászlóvivők. Arra is kísérletet tett Heller, hogy a nehézkes munkával érzékenyített matricán (negatívon) rögzítse a kardvágás pillanatát is. A tribünök közönsége állva éljenez, kalapot lengetnek, fiatal emberek a palánkokra kapaszkodnak, a katonák tisztelegnek. Mindenki a dombot nézi. Ferenc Józsefnek a koronázási domb tetejére ragasztott fénykép-arcból és rajzolt testből álló lovas figurája mögött pedig felfedezhetjük az igazi király elmosódott „szellemalakját”.⁴⁴ (4.) A következő pillanat nyoma is rögzült az egyik képen. Mindenki a Lánchíd felé néz, a zászlósok a domb híd felé eső feljárója előtt sorakoztak. A hídon árny jelzi az elvágtató uralkodót.⁴⁵

Borsos és Doctor vállalkozásáról előre tájékoztatott a sajtó. A *Fővárosi Lapok* nyomán több újság is beszámolt róla, hogy „az Akadémia mellől fogják lefényképezni a királydombi ünnepet. Az eskütételt is lefényképezik a plébániatemplom előtt.”⁴⁶ A *Duna Gőzhajózási Társaság* felvételi irodájának tetején kis pavilont emeltek a két fényképésznek és masináiknak. A nemzetiszínű zászlókkal díszített építmény jól kivehető az ellenkező oldalon dolgozó Heller egyik fényképén. A két mester feltehetően megosztotta egymás között a munkát. Borsos a koronázási dombnál fényképezett, Doctor az esküemelvénynél állította fel a gépet. Az eskü és a kardvágás között eltelt rövid időben a nehezen mozgatható fotografiai laboratóriumot nem is lehetett volna egyik színhelyről a másikra szállítani, majd újra berendezni.

Borsos és Doctor koronázási fotográfiái közül az esküt ábrázolónak nyoma veszett, csak nyomtatásból ismerjük. A képet, melyen teljes egészében látszik a

43 Heller József (?-?) eredetileg vésnöknek tanult, 1847-ben nyitott dagerrotipista műtermet Pesten. Egy hirdetés tanúsága szerint 1856 óta a Kristóf tér 2. sz. alatt dolgozott. 1862-ben Canzi Ágosttal társulva vezette tovább népszerű fotografiai vállalatát, mely 1867-ben az István térre költözött. Műterme népszerű volt a polgárság körében. Az elsősorban portréfotográfusként ismert mestertől nem állt távol a kísérletező kedv, tudjuk, hogy sztereofényképezéssel is foglalkozott, bár a királydombnál felvetteken kívül más kültéri munkái nem ismeretesek. A királydomb körül készült képei több példányban, többségükben 24 cm x 19 cm-es méretben maradtak fenn, de némelyik vizitkártya formátumban is létezik. A fellelhető példányok alapján kilenc időpillanatot lehet elkülöníteni.

44 BTM Kiscelli Múzeum lelt. sz. 4090.

45 BTM Kiscelli Múzeum lelt. sz. 4089.

46 (Borsos és Doctor)... Fővárosi Lapok 1867. 499.

belvárosi templom, 1892-ben, a koronázás huszonötödik évfordulóján közölte a *Vasárnapi Újság*.⁴⁷ A látvány alátámasztja a kortársak véleményét: „*A Borsos és Doctor* fényképészek által fölvetett *eskütételi képen* e magasztos jelenet kiváló szabatsággal van kivive. Az eskütételre szolgált emelvényt, a királynak, a hercegprímásnak, a kalocsai érseknek, a miniszterek s az emelvény előtt lovon ülő püspökök s nézők ezreinek alakjait oly tisztán adja vissza e kép, amint ezt ily tömeges felvételnél alig lehet vala elképzelni.”⁴⁸ Az Akadémia palotája mellől készített fotográfiáik több változatban maradtak meg. Az egyikbe valószínűleg maguk Borsosék ragasztották bele a kardvágást végző király alakját.⁴⁹ Egy másikat a Pataki-féle *Koronázási emléklapok* című album egyik kollázsához használtak fel.⁵⁰ (8.)

A rekonstruált valóság: a Pataki-album

Pataki József⁵¹ *Koronázási emléklapok*⁵² címet viselő albumának megjelenéséről két héttel a koronázás után, 1867. június 23-án adott hírt a *Fővárosi Lapok*.⁵³

Az album fellelhető példányaiban ugyanazok a kollázs-technikával előállított fényképek találhatóak a koronázási eseményekről: a király és királyné koronázásáról, az arany-sarkantyús vitézek avatásáról, az esküről, a kardvágásról, a két város ajándékának átadásáról és a koronázási ebédéről, valamint különböző

47 I. Ferenc József megkoronáztatása 1867. június 8-án. Az eskü. Borsos és Doctor egykorú fényképe után. *Vasárnapi Újság* 1892. 400.

48 A Borsos és Doctor... *Budapesti Közlöny* 1867. 835.

49 BTM Kiscelli Múzeum lelt. sz. 15. 950.

50 Egy hasonló, kissé más szögből, valószínűleg egy másik géppel felvett képük a Kiscelli Múzeumban található. Bár ez is kollázs, mégis többet mutat az eredeti fotográfiából. Az alakokat kissé átfestették, de csak a király figurája idegen az eredeti képtől. BTM Kiscelli Múzeum lelt. sz. 15.950.

51 Pataki József (eredeti nevén: Bärmann), német származású litográfus (?-?) 1850-től élt Pesten. 1857-ben kért saját nevére szóló engedélyt. 1860-ban hetente megjelenő általános képes zsidó újság megjelenését jelentette be szerkesztőtársával, Dux Adolffal (Pesten egy általános képes zsidó újság... *Vasárnapi Újság* 1860. 316.). 1862-ben kapott engedélyt egy „fényképészeti teremmel és xilographi intézettel egybekötött kő- és műnyomda felállíthatására”. ([Új kő- és műnyomda.] *Vasárnapi Újság* 1862. 418.) Ebben az évben magyarosította a nevét is. A Lencsó-féle nyomdát vásárolta meg, melynek korábban üzletvezetője volt. 1870 körül mintegy tíz munkással dolgozott. 1863-ban szerződést kötött szövegközi képek és műmellékletek készítésére a Nefejejts c. lappal. (Előfizetési fölhívás a „Nefejejts” képes hölgy-divatlap 1864-ik évi folyamára. Ld. Nefejejts 1863. dec. 20., a borító hátoldalán). Többek között nála sokszorosították kőrajzait Pesky Ede, Wéber Henrik és Blumberg Lajos. Patakiról ld. *Gerszi Teréz: A magyar kőrajzolás története a XIX. században*. Bp. 1960. 73.

52 *Koronázási emléklapok az 1867-iki nemzeti alkotmányos örömmünnep megörökítésére*. Szerk. Török Sándor. Tervezte és kiadta: Pataki József, az Első Magyar Általános Műintézet tulajdonosa. Pest, 1867 júniusban.

53 A „Koronázási emléklapok”... *Fővárosi Lapok* 1867. 571.

tárgyak, mint a koronázási ékszerek, az esküre használt imakönyv és kereszt fo-tói és a koronázási domb rajzának reprodukciója.⁵⁴

A fotográfiának sokszorosító eljárásaként való alkalmazása az 1860-as évek-ben már bevett gyakorlat volt. Könyvkiadók is készítették illusztrációt ilyen mó-don, és a Képzőművészeti Társulat is terjesztette fotografált formában ajándékként küldött festménymásolatait. A Pataki-album újdonsága, hogy kon-cepciószerűen alkalmazott egy Magyarországon addig szokatlan képalakítási technikát. A litográfus szerző és kiadó rajzolt háttérbe helyezte az eseményen részt vevő személyek fényképeit. Bizonyos esetekben, mint a koronázási ebéd vendégeit felsorakoztató képen, szinte minden alakot fotográfia jelenített meg. Az aransarkantyús lovagok közül viszont csak néhány résztvevő szerepel teljes egészében fényképként, a többiekkel csak rajzolva találkozunk, megint máskor csak a fejét helyettesítették fotográfiával. Az így keletkezett kollázsokat a szerző újra lefényképezte, úgy ragasztotta az albumba.

Ezt a megoldást csoportképeken és portrékon gyakran alkalmazták olyan esetekben, amikor a kívánt fotográfia elkészítésére nem nyílt mód. Jellemző pél-dák erre az uralkodócsaláddal kapcsolatos egyéni és csoportos arcképek. Így ke-letkeztek Erzsébet királynéről a magyar ruhás képek 1866-ban: a fényképész egy magyar ruhát viselő nőalak testére illesztette Angerer egyik bécsi felvételéből az arcot.⁵⁵ Az uralkodócsaládot együtt ábrázoló képek is egy kivételével kollázsok, mert mindössze Angerernek volt szerencséje egyszer, 1860-ban családi fényké-pet készíteni a királynéről.⁵⁶ Erzsébet soha többé nem állt kamera elé férjével és a gyermekeivel.

A kollázs-technikával készült képekhez Pataki leginkább Borsos és Doctor, valamint Bülich fotográfiáit használta fel, bár szép számmal akadnak olyanok, melyeket jóval korábban Simonyi Antal fotografált az 1861. évi képviselői arc-képgyűjteményhez. A kardvágási jelenethez, melyhez a többitől eltérően háttér-ként hasznosította a fotográfiát, Hellernek a Lánchíd téren felvett egyik koroná-zási képéből is kiemelt egy csoportot és egy részletet a tömegből. (8.)

Pataki mozaikszerűen konstruált képei nem pontosan tükrözik a történé-seket. Gyakran semmibe vette a szereplők protokoll által szigorúan megállapí-tott helyét, és ugyanazokat az eseményeket ábrázoló képei között is nagy elté-rések fedezhetők fel. Még az is előfordul, hogy egy alak kétszer látható ugyanazon a képen.

54 Öt közgyűjtemény őrzi a Pataki-albumot vagy néhányat az abban található képekből: az Országos Széchényi Könyvtár, a BTM Kiscelli Múzeuma, az Országgyűlési Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fénykép-tárában öt önálló kép található: lelt. sz. 974–978/1950.

55 Erzsébet királyné. Ludwig Angerer felvétele, Bécs 1860. MNM TF lelt. sz. 74. 308.; Erzsébet ki-rályné magyar ruhában. Ismeretlen fényképész fotó-kollázsa. Pest (?) MNM TF lelt. sz. 89.153, 82. 1468. Az uralkodópár portréinak ikonográfiájára vonatkozóan ld. *Borovi Dániel*: Habsburg reprezentáció Magyarországon a 19. század második felében. Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tu-dományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Bp. 2006.

56 MNM TF lelt. sz. 88.287, MNM TF lelt. sz. 382/1957.

Elsődleges célja egyértelműen az volt, hogy minél teljesebb arcképgalériáját adja a jelenlévőknek. Felismerhető ugyan a szándék, hogy a valóságnak megfelelően ábrázolja a történeteket, abbéli igyekezetében azonban, hogy minél több fénykép-portrét helyezhessen el, és annak függvényében, ahogyan a képekhez hozzájutott, változtatott a kompozíción. Ez az oka annak, hogy nem egyeznek az albumok azonos eseményeket ábrázoló képei. A szerző bizonyos figurákat kicserélt, vagy újabbakat ragasztott képeibe. A legtöbb és legjelentősebb eltérés a *Kiscelli Múzeum* által őrzött változatokon fedezhető fel. A legnagyobb, a mondánivalót is módosító különbséget a testvérvárosok ajándékának átadását megörökítő képen találjuk. Az ajándékok felvonultatásához felsorakozott csoport központjában Szentkirályi Mór, Pest újonnan megválasztott polgármestere és Thaisz Elek, a város főkapitánya állnak. A magyar és az osztrák országgyűlést képviselő küldöttség mögöttük látható tagjai közül néhánynak az arcmását az újonnan választott városi tisztségviselők, Gerlóczy Károly, Ráth Károly és Gamperl Alajos portréfotográfiájával cserélte ki Pataki. A képek számát tekintve legnagyobb eltérés a királyné koronázásáról készített kollázon érzékelhető. A *Kiscelli Múzeum* albumában ezen a képen tizenötöt több fényképből kivágott arc ismerhető fel, így a teljes Andrassy-kormány, országgyűlési küldöttek, Apponyi György gróf és három főpap. Az utólagos változtatások e kép kompozíciójának ártottak a legtöbbet.

Az arcképgaléria bemutatásának szándéka különösen szembeűnő a koronázási ebédet és a Ferenc József koronázását bemutató képeken, amiken a legtöbb alak kifelé néz a képből, hátat fordítva az eseménynek. A királydombi aktust megörökítő képen is elhelyezett a fényképész egy portrét az előtérben, Esterházy István grófét. Semmi sem indokolja, hogy egyedül ő legyen felismerhető a tömegben, hiszen nem játszott kiemelkedő szerepet a kardvágásnál.

Patakinak nem ez az egyetlen ismert fényképes vállalkozása, ám ehhez hasonlóról nincs tudomásunk, ami arra enged következtetni, hogy nem bizonyult nagyon sikeresnek.⁵⁷

Fénykép és grafika házasságából született kollázsokat nem csak a Pataki-album eseményeket ábrázoló képei között találhatunk. A koronázási emlékek között igen kelendő, ismeretlen fényképészek által készített kis vizitkártyák egy része, melyek ugyancsak a kardvágás ősi szertartását örökítették meg, szintén fényképből, többségében Angerer 1863 körül készült felvételéből vették kölcsön az uralkodó arcát, sőt az egyik fotográfus a királyi palotát ábrázoló háttérrel is a fényképből vágta ki.⁵⁸ E vizitkártyák egyikéből kölcsönözte és ragasztotta a király alakját Heller József egyik koronázási dombról készült felvételébe, tehát egy már eleve fényképből és grafikából alkotott ábrázolásból hozott létre egy újabb kollázst.⁵⁹ (4.)

57 1868-ban kiadott egy „Alapítványi kép” címet viselő, 354 képviselő, nyolc kormánytag és a király képét tartalmazó nagyméretű tablót (MNM TF lelt. sz. 2-1934.), melynek jövedelméből tíz százalékot a szűkölködő honvédeknek ajánlott – innen a tabló címe.

58 MNM TF lelt. sz. 1939/1957, 87. 655, 1939/1957, 99-133.

59 BTM Kiscelli Múzeum lelt. sz. 4090.

A fotográfia korai korszakában a fényképek szándékos manipulációja a technikai gyengeségek kiküszöbölése,⁶⁰ a művészi használat⁶¹ és az eseményrekonstrukció eszközeként jelentkezett. A fotográfia történeti forrásértékét elemző könyvében Adolfo Mignemi határozottan megkülönbözteti a fényképpel történő manipuláció és a rekonstrukció fogalmát. Az előbbin a fényképet alkotó elemekbe történő olyan beavatkozást ért, mint az erős retus, vagy a nyilvánvalóan alkalmazott kollázs, ami alapvetően megváltoztatja a kép megjelenését, az utóbbit pedig olyan fotográfiai tevékenységként határozza meg, melynek az a célja, hogy olyan meghatározott eseményt rekonstruáljon, amely nem adott módot fénykép dokumentum létrehozására, vagy ha készült ilyen, az nem felel meg a képekkel szembeni elvárásoknak.⁶²

A manipulációt illetően, mint tudjuk, kimeríthetetlenek a források.⁶³ A totalitárius rendszerek alatt óriási mennyiségben keletkeztek a valóságot politikai céllal megváltoztató fényképek. A legismertebb, és a fényképhamisítás ikonjává vált az a Leninről és Trockijról készült felvétel, amiről később kitörölték Trockij alakját;⁶⁴ vagy a párizsi Kommün leverése után készített, a kommunárok brutalitását demonstráló kollázsok,⁶⁵ melyek előrevetítik a fénykép manipulatív felhasználásának huszadik századi módszereit; idesorolhatjuk persze a diktátorok arcképeinek az esztétikum érdekében történt erőteljes retusálását is.⁶⁶

A rekonstrukcióra is számos példát találhatunk az egyetemes és magyar fotótörténetben. Ez az eljárás elsősorban jelentős történelmi események esetében volt gyakori, mint például Miksa főherceg kivégzésének feltehetően François

60 Az 1850-es, 1860-as években született meg a két vagy több negatív felhasználásával készült kombinált kép, amely a korai gépeknek azt a hiányosságát volt hivatva korrigálni, hogy lencséik csak viszonylag szűk mélységélességgel rendelkeztek és a hosszú expozíciós idő miatt a kép háttere kiüresedett. Az első kombinált kép készítésének technikáját Hippolyte Bayard ismertette a *La Lumière* 1851. febr. 23-i számában közzétett cikkében, melyben leírta, hogyan sikerült a horizont mentén kettévágott tájképet egy újabb negatív és egy felhő formájú maszk segítségével teljes mélységében éléssé tenni.

61 A negatívok összemáslásának technikáját Angliában Oscar Rejlander és Henry Peach Robinson már arra alkalmazta, hogy megmutassa a fénykép kompozíciós és művészi lehetőségeit. Rejlander 1857-ben mutatta be a manchesteri kiállításon leghíresebb, harminc negatívból összeállított, Az élet két útja c. művét. A technika – melyet támadóí „patchwork takarónak” csúfoltak – használata éles vitákat váltott ki, mert ellentétben állt a fényképi naturalizmussal.

62 *Adolfo Mignemi: Lo sguardo e l'immagine. La fotografia come documento storico.* Torino, 2003. 96–104.

63 A fotográfiai hamisításokról ld. *Dino A. Brugioni: Photo Fakery. The History and Techniques of Photographic Deception and Manipulation.* Virginia, 1999.

64 Lenin beszél a Nagy Színház előtti téren a frontra induló katonákhoz. Az emelvény mellett Trockij áll. Moszkva, 1920. máj. 5. MNM TF lelt. sz. 3093/1957. Ugyanez a kép Trockij nélkül: MNM TF lelt. sz. 70. 420. A képnek másként retusált változatai is ismertek, ld. *David King: Retusált történelem.* Bp. 2000. 74–75.

65 Pl. A kommunárok dominikánus szerzeteseket végeznek ki, Párizs, 1871. máj. 25. MNM TF lelt. sz. 82. 520.; Kivégzés egy párizsi börtönben, 1871. máj. 24. MNM TF lelt. sz. 82. 518.

66 Pl. Rákosi Máttyás portréja, Várkonyi felvétele, 1948. MNM TF lelt. sz. 1492/1955.

Aubert által készített képe, ami a mexikói Odilón Rios festményének szolgált alapjául. Az eseményrekonstrukció szép példája a magyar fényképezés történetében a Koller utódai Forché és Gálfy műtermében Ferenczy Ida ötlete és tanácsai alapján készült, Erzsébet királyné utolsó budapesti látogatását megörökítő, 1900-ban született fotográfia. A több felvételtől összeállított kép a Nyugati pályaudvar előtt ábrázolja az uralkodópárt. „A boldogult királynéről ugyanis” – szól a *Vasárnapi Újság* magyarázata – „élete utolsó éveiből fényképi felvételek egyáltalában nincsenek, tehát ezen a képen látható arcma régebbi képei s emlékezet után van megalkotva, de ruházata teljesen az, amelyben bennünket utoljára elhagyott, ugyanaz a hajviselet is, valamint a kezében levő legyező. S mindez a legnagyobb gondossággal, legpontosabb részletességgel van földolgozva a képen. És hogy az egész teljesen korhű legyen: a kocsit, a bakon ülő kocssal és udvari szolgálóval, s az akkor használatban volt lovakkal együtt, mind lefényképezték.” A király a képet „teljesen hűnek nyilvánította”.⁶⁷

A sajtó sokáig alkalmazott rekonstrukciós képeket. Még az 1910-es években is gyakran találkozunk például a *Tolnai Világlapja* hasábjain kollázs-technikával előállított eseményképpel olyan esetben, amikor a lap valamilyen okból nem jutott valódi riportképhez.⁶⁸

Művészi hitelesség, ténytyszerű illusztráció

Az 1860-as években kezdődött a sajtóban az a hosszú és lassú folyamat, melynek során a fotográfia elfoglalta a ténytyszerű vizuális reprezentáció közvetítőjének helyét. Ebben az évtizedben Magyarországon is számos sajtótermék (családi és divatlap, enciklopédikus hetilap) jelent meg illusztrációkkal. Egyre gyakrabban tűntek fel fénykép alapján készült rajzok, melyeket litográfusok, fametszők közvetítettek az olvasóközönségnek. Vahot Imre már 1846-tól már rendszeresen közölt fénykép alapján készült illusztrációt.⁶⁹ A legnagyobb példányszámú és hosszú életű *Vasárnapi Újság*ban 1860-ban találkozunk először olyan, fénykép alapján készült illusztrációval, aminél a hozzá fűzött magyarázatban feltűntetik, hogy az eredeti kép fotográfia, sőt még a mester, Schrecker Ignác neve is szerepel.⁷⁰ A képek az esetek legnagyobb részében portrék, de gyakoriak az ily módon keletkezett etnográfiai és városábrázolások is. Ami az aktuális eseményeket illeti, hírlapi rajzolók tudósítottak róluk, mert a fénykép nem volt még képes arra, amire a rajzolók: az eseményeket történésükben közvetíteni. Számos kiváló

67 A királyi pár elutazása Budapestről, Erzsébet királyné itteni utolsó látogatásakor (1897. okt. 30.). Koller tanár utódai (Forché és Gálfy) platinotyp képe után. *Vasárnapi Újság* 1900. 329. MNM TF lelt. sz. 1433/1952.

68 Márciusi ünnep a Petőfi-szobornál. *Tolnai Világlapja* 1913. márc. 30. 8.

69 Ld. Magyarföld és népei eredeti képekben. Föld- és népisme, statisztikai és történeti folyóirat; Magyarország és Erdély képekben; Budapesti Visszhang.

70 Bírói pálca átadása. *Vasárnapi Újság* 1860. 444–445.

festő, így a fiatal Munkácsy Mihály⁷¹ is foglalkozott a művészi beccsel nem rendelkező riport-rajzoló tevékenységgel,⁷² és Székely Bertalan, a beérkezett művész szintén többször vállalt hírlaptudósítói munkát az 1860-as években: magyar és külföldi lapok számára egyaránt készített a helyszínen rajzokat fontos napi eseményekről.⁷³ A tekintélyes *The Illustrated London News* is őt kérte fel a koronázási képek elkészítésére,⁷⁴ képeiből a lipcsei *Illustrierte Zeitung* is közölt.⁷⁵

Dona Schwartz megállapítja, a *The Illustrated London News* illusztrációival kapcsolatos kortárs kritikák kétségbe vonták, hogy a riportrajzoló (sketch artist) összetett, bonyolult tárgyakat pontos részletességgel tudnának ábrázolni; néhányan azt sugallták, hogy a képek, szükség szerint, korábban rajzolt figurákat, környezeti elemeket tartalmaznak.⁷⁶ A leginkább kézenfekvő és egyre gyakrabban alkalmazott megoldás az volt, hogy az eseményképeken szereplő személyek arcát fénykép-portré alapján rajzolták meg és ezután beillesztették a kompozícióba, mivel a művészek sokszor ugyanazokból a felvételekből „merítettek ihletet”, következésképpen egy-egy ilyen arcmás több helyen is feltűnhetett.

Az élethű fénykép alapján rajzolt porté és a művészi szabadsággal megalkotott környezet összeházasítása Magyarországon az emlékőrzésre szánt műlapoknál érhető először tetten széles körben; az ok, hogy hosszabb időt igényelt az előállításuk, ezért az eseményekről azonnali tájékoztatást adó riportrajzok készítésénél nem volt alkalmazható. Az 1865. évi országgyűlés megnyitását ábrázoló műlapok voltak az első olyan eseményképek, melyeken egyértelműen látszik, hogy a résztvevők portréja fénykép alapján született, s némelyik fotográfia még azonosítható is. E műlapok egyike, Vinzenz Katzler műve⁷⁷ érdekes adalékkal szolgál képzőművészet és fotográfia „kölcsonös segítségnyújtására”. A litográfia,

71 Pl. Perczel Mór... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 371.; Dalverseny a debreceni dalárünnepélyen, szept. 20-án. – (Munkácsy Mihály rajza.) Vasárnapi Újság 1868. 476.

72 Az illusztrációval foglalkozó művészekről ld. *Lyka Károly*: Nemzeti romantika. Bp. 1982. 127–131.

73 Székely Bertalan riportrajzai elsősorban a Vasárnapi Újságban jelentek meg. Pl. Az országgyűlés megnyitása Ófelsége által a budai várpalotában 1865. dec. 11-én. (Vasárnapi Újság 1866. 29.)

74 (Hírek a koronázásról.) Politikai Újdonságok 1867. 199.

75 (A lipcsei „Illustrierte Zeitung”)... Vasárnapi Újság 1867. 352. Az *Illustrierete Zeitung* már korábban is közölt Székely Bertalan rajzaiból. Nem sokkal azelőtt a király Pestre érkezését megörökítő képét hozta le a lap. (A lipcsei „Illustrierte”)... Fővárosi Lapok 1867. 307.)

76 *Dona Schwartz*: Objective Representation: Photographs as Facts. In: *Picturing the Past. Media, History, and Photography*. Ed. Bonnie Brennen–Hanno Hardt. Urbana–Chicago, 1999. 166.

77 *Vinzenz Katzler*: Az 1865-i országgyűlés megnyitása, 1865. december 14. MNM Tkcs. Ielt. sz. 4883/a. Az eddig ismert első, több fénykép-portré felhasználásával készült, bonyolult kompozíció egy jótékony célú előadás élőképét, az 1860-ban, a horvátországi szűkölködők javára rendezett Nemzeti Színházbeli műkedvelő előadás záróképét, „Zrínyi esküjét” örökítette meg. A kompozícióhoz, melyet Vizekety Béla festett és Rohn Alajos rajzolt köre, Simonyi Antal fotográfus harminc portrét készített. *Tomsics Emőke*: Fotográfia a hon oltárán. Jótékonyág és fotográfia az 1860-as években. *Fotóművészet* 50(2007) 4. sz. 120–131.

amin kétséget kizáróan felismerhető, hogy a résztvevők arcmása fénykép alapján született, egyes elemei Pataki koronázási rekonstrukciós fényképein is feltűnnek. Nemcsak az ötlik a szemünkbe, hogy a két alkotó ugyanazokat a vizitkártya-portrékat használta – egyikük előképként, másikuk pedig beragasztotta a képbe –, de a kollázs készítője a kompozíció megdöbbentő hasonlósága mellett még rajzolt alakokat is átvett Katzler képéből.⁷⁸ Hasonló megoldást alkalmazott Pataki a kardvágást ábrázoló kollázson. Az előtérben – egy fénykép-portré mellett – szintén valószínűleg litográfiából, talán divatrajzból kivágott nőalakokat helyezett el.

Pataki a litográfiai úton előállított eseményképeknél már bevett képalkotási eljárást valósított meg koronázási albumában – fotográfiai eszközökkel. Azzal azonban, hogy sokszorosító eljárásként is a fényképezést alkalmazta, az arcok megőrizték fényképszerűségüket, ami növelte a képek valósághatását. A fotográfia valóságközvetítő ereje annyira lenyűgözte a kortársakat, hogy Henry Peach Robinson általános felháborodást keltett, amikor 1858-ban kiállította híressé vált *Fading Away* című, öt negatív összemásolásával alkotott kombinációs képét, mely egy haldokló fiatal lányt ábrázol. Hiába magyarázta a szerző, hogy a fiatal hölgy él s egészséges, és a kép nem valós jelenetet örökít meg, hanem több felvételtől áll.⁷⁹ A viktoriánus közönség botrányosnak találta a szentimentális ízlésnek egyébként éppen megfelelő témát, mivel a fényképről alkotott elképzelése összeegyeztethetetlen volt a fikció lehetőségével.

A *Koronázási emlékkönyvet* népszerűsítő hirdetésekben a kiadók a mű legfőbb erényeként a hitelességet emelték ki: „a koronázás minden részletét szóban és rajzban egyesítő oly munka”, „mely a legutolsó betűig és vonásig közvetlen, tehát hiteles forrásból származván” figyelemre és tetszésre tarthat igényt.⁸⁰ A hitelességet a helyszíni rajzok és a fényképek után készült arcmások biztosították. Franz Kollarz „Borsos és Doctor által eszközölt fénykép” után rajzolta Andrassy Gyula és feltehetően Simor hercegprímás lovas képét az album számára, de Kollarz és Katzler is többnyire fényképek alapján dolgozott az események megörökítésekor.⁸¹ Számos esetben egész alakoknál egyértelműen kimutathatók a fényképes előképek, máskor – a furcsa fejtartás után ítélve – csak a portréfejet használták; sőt a rajzoló sokszor ugyanazokat a fotográfiákat vették mintául, s csak a kompozíció által megkövetelt irányba forgatták a figurákat: Beust kancellár Kollarztól ismert lovas képe, aminek alapjául Dr. Heidt fényképe szolgált,

78 Az aransarkantyús lovagok avatását ábrázoló Pataki-féle kép jobb oldalán álló három alak Katzler 1865. évi országgyűlés-megnyitását ábrázoló képén ugyanazon a helyen látható.

79 *Cecil Beaton–Gail Buckland: The Magic Image. The Genius of Photography.* London, 1989. 20. Érdekességként megemlítendő, hogy a Magyarország és a Nagyvilág 1870-ben festményként közölte a felvételt, Javulófélben címmel (58.).

80 Koronázási emlékkönyv. Magyarország és a Nagyvilág 1867. 312.; Alírási fölhívás ily című munkára: „Koronázási Emlékkönyv.” Pesti Hetilap 1867. 192.

81 Andrassy Gyula. Koronázási emlékkönyv 18.; Simor János hercegprímás. Koronázási emlékkönyv 22. Mivel a hercegprímás Borsosék által készített eredeti lovas felvétele nem ismert, elképzelhető olyan megoldás is, hogy Kollarz a modell állóképét „ültette lóhátra”.

teljesen megegyezik a Katzler koronázási esküt ábrázoló képén láthatóval, csak itt balról jobbra halad, a herold alakja viszont teljesen azonos a szintén a *Deutsch Testvérek* kiadásában megjelenő *Képes Világ*ban találhatóval.⁸² A fényképpel való egyezés különösen Katzler néhány képén, mint az egyik koronázási esküt ábrázoló jelenetnél szembetűnő.⁸³

A fénykép-portrék grafikához való felhasználásának a folyamatába enged bepillantást Kollarznak *A Divat* és a *Hírmondó* mellékleteként megjelent, Erzsébet királyné koronázását ábrázoló képe. A művész ceruzavázlatához⁸⁴ képest a legtöbb alak fejtartása megváltozott, ami nyilvánvalóan a rendelkezésre álló fotográfiaiból merített arcok beillesztése miatt történt. A figura torzulása Majláth György országbíró esetében a legfeltűnőbb. Az összehasonlítást hosszan lehetne még folytatni, annak megállapításához azonban, hogy mindkét művésznél milyen fontos szerepe volt a fotográfiának a koronázás résztvevőinek élethű megörökítésében, úgy vélem, ennyi példa is elegendő. Ha a különböző képeken szereplő alakok összevetését tovább folytatjuk, megállapíthatjuk, a mintául szolgáló fényképek – mint a miniszterek Borsos és Doctor felvételeiről jól ismert portréi – gyakran megegyeznek azokkal, melyekkel a Pataki-album kollázsain találkozunk.

Bizonyos, hogy Wilhelm Richter lovas festménysorozata mögött, amely Borsosék reprodukcióiban került kereskedelmi forgalomba, szintén az arisztokráta körökben kedvelt fényképészműterem képeit találjuk. Richter nem csak portréfejeket használt a képeihez. Batthyány Ödön herceg (1.) és Karácsonyi Guidó gróf általa festett lovas alakja teljesen megegyezik a Borsoséktól ismert felvétellel (2.), de képeinek a háttérben is találunk a fotográfia használatára utaló jeleket, mint például a Szapáry Antalt megörökítő képen, amelynek napernyőkkel tarkított tömeget mutató, életszerű részlete nem illik az amúgy igen elnagyolt háttérhez. Borsos és Doctor szabadban, a műtermükkel azonos telken lévő épületek előtt fényképezték lovas modelljeiket. A megmaradt felvételeken a Suhr-cirkusz, a *Nemzeti Színház* által raktárnak használt egykori magtár és egy kerítés alkotják a háttérét. Richter több képén, így Erdődy Sándor, Pálffy József és Szapáry Antal mögött is, feltűnik egy omló vakolatú kerítés, amely a Borsosék műtermét is magába foglaló egykori fűvészkert Országúti (ma: Múzeum körút) oldalát határolta.⁸⁵

Erősen támaszkodott tehát Richter Borsos és Doctor lovas felvételeire, bizonyos esetekben szinte átfestette azokat: kissé oldotta a lovak tartásának mozdulatlanságát és a háttérrel, amelybe a koronázási dombot és környékét vagy a királyi palotát festette, jelezte, hogy mely esemény alkalmából örököltette meg magát a lovas.⁸⁶

82 Koronázási emlékkönyv 12.; A koronázási herold. *Képes Világ* 1867. 553.

83 MNM Tkcs. lelt. sz. 53.1081.

84 MNM Tkcs. lelt. sz. 56.1256.

85 MNM TF lelt. sz. 1130-1933 és 1251-1933.

86 Richternek jelenleg ismert tizenöt koronázási lovas képe közül mindössze négy (MNM TF lelt. sz. 70.916, 70.922, 70.925 és 70.923) mozgalmas, ábrázol ágaskodó lovat, a többin nyugodtan léptető állatokat láthatunk.

A herold szerepében megjelenő Vértesy Sándor miniszteri tanácsosról,⁸⁷ valamint a Magyarország zászlaját vivő Orczy György báróról a sajtóban név nélkül napvilágot látott képeket is a Borsosék által készített felvételek alapján metszhették.

Egyértelmű a fotográfia alkalmazása Heinrich Ede kardvágást ábrázoló képén. (7.) A festmény kompozíciója, perspektívája teljesen egybevág azzal a fényképpel, amely a Pataki-féle kardvágást ábrázoló kollázs alapja, és amelyet minden bizonnyal Borsos vett fel az Akadémia mellől. (8.) Heinrich, akárcsak ez esetben Pataki, díszletként használta a fényképet és megtöltötte a saját figuráival, ahogyan azt az 1866. évi királylátogatást ábrázoló vízfestményeivel is tette.

Különösen fontos témánk szempontjából Székely Bertalan már említett négy akvarellje, miután ő volt az egyetlen művész, aki megbízást kapott a koronázási rendezőbizottságtól, a munkája így a hivatalos emlékörzés elveit tükrözi. Képeit a *The Illustrated London News* mint „saját művésznünk, aki a jelenetek szemtanúja volt” rajzait közli.⁸⁸ Arra vonatkozóan nincs azonban adatunk, hogy vajon a négy akvarell által rögzített ünnepi pillanatok mindegyikénél ott volt-e ténylegesen, s ha nem, akkor melyiket rajzolta személyesen. Ennek megállapításában, valamint abban, hogy mennyiben változtatott a művész a valós látványon a művészi hatás érdekében, némi segítséget nyújtanak a fényképek.

Székely Bertalan három rajza látott napvilágot az angol lapban: dupla oldalon a koronázási jelenet, az eskü pillanata és a kardvágás (3.) aktusa. Az előbbi kettő nagyjából egyezik az akvarellel, az utóbbi azonban egészen más nézetből, a Lloyd-palota felől mutatja a kardvágást. Amennyiben jelen volt Székely az eskütételnél, valóban csak innen készíthetett helyszíni rajzot, mert az idő rövidsége – a két esemény között eltelt szűk félóra –, akárcsak Borsosékat, őt is megakadályozta volna abban, hogy a tér túlsó oldalán készítsen vázlatot. Az a nézőpont, ahonnan Székely a koronázási dombot elének tárja az akvarellen, megegyezik Heller felvételi pontjával, (4.) innen nézve a király alakja mögött a királyi palota kertjébe vezető lépcsőt kellene látni. A *Duna Gőzhajózási Társaság* déli árufelvételi irodája a halom körül helyet foglaló, Székely által felbecsülhetetlen nagyságúra duzzasztott tömeg mérete miatt már a Duna túloldalán lévőnek tűnik. E koronázás alkalmából lelátóvá alakított kis épület halvány körvonalait az akvarellen szintén Heller nézőpontjából látjuk, és itt sem felel meg a budai parti panoráma annak, amit innen mutatnia kellene. Elképzelhető, hogy a kép bal oldalán látható Lloyd-palota ábrázolásában egy másik, lappangó Heller-felvétel nyomai őrződtek meg. (Nehéz magyarázatot találni arra, hogy a fotográfus, aki pedig a tér szinte teljes panorámáját felvette, miért nem rögzítette volna annak az épületnek a képét, melynek erkélyéről a királyné a kardvágást nézte.)

87 Vértesy Sándor mint koronázási herold, ld. A koronázási herold. Képes Világ 1867. 553.; Képek a koronázásról: 2. B. Orczy György, az ország zászlajával. Vasárnapi Újság 1867. 308.

88 Coronation of the King of Hungary. The Illustrated London News 1867. jún. 29. 654.

Míg Székely a kardvágást ábrázoló képén a monumentalitás érdekében megnövelte a közönség tömegét, az eskütétel megörökítésében a szereplők bemutatása miatt változtatott a valós látványon. Az eskütételt az emelvényhez vezető lépcső aljából, mintegy a lóháton ülő és a kép előterében látható püspökök nézőpontjából rajzolta meg, szinte közvetlenül az előtt az emelvény előtt állva, melyen Doctor Albert munkálkodott, így kettejük képe jól összehasonlítható. Székely oldalról mutatta a történéseket, és többségében felismerhetők az emelvényen álló alakok. A kép háttere, a belvárosi plébániatemplom és a körülötte álló házak valós képet mutatnak, annak érdekében azonban, hogy a képviselőház küldöttsége látható legyen, a számukra felállított emelvényt elfordította.

A vízfestmények esetében Székelynél is tetten érhető, akárcsak Patakinál az arcképgaléria kiállításának szándéka, s nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a képeken szereplő személyek felismerhetők legyenek. Ezért az események résztvevőinek nagy részét fényképek segítségével festette meg. Az eseményt történéseiben megragadó – a zászlóvivők érkezésének és a kardvágásnak egymás utáni pillanatait egy jelenetben ábrázoló, s így a bandériumban lovagló főurak portréinak felvonultatására módot adó – festményen (3.) az előtérbe vágató, történelmi zászlókat vivő mágnások képe szintén kis eltérésekkel megegyezik a Richter akvarelljein – így feltehetően a Borsos és Doctor képein – láthatókkal. Legkönnyebben az elől haladó Szapáry Antal, valamint Erdődy Sándor és Batthyány László figurája azonosítható. A kardvágás képén Andrassy Gyula alakja szinte tökéletes tükörképe Kollarz már említett, Borsos és Doctor sajnos ismeretlen fotográfiája nyomán készült litográfiájának.

Ha az aranysarkantyús vitézek avatásáról készült festményt vesszük górcső alá, ennél is nagyobb biztonsággal tehetünk hasonló megállapításokat. Itt Haynald püspök, Melczer István, Almássy Vince, Mikó Imre, Zichy Manó és a herold Bülich Ágoston és Borsos és Doctor által készített fényképes előképeire ismerhetünk rá. Az eskütételt ábrázoló képen még a lelátón helyet foglaló országyűlési küldöttség tagjainak egy része is jól azonosítható. Egyedül a koronázást bemutató mű kompozíciója nem igényelte fénykép igénybevételét, mert nem szerepelnek az előtérben olyan alakok, akiket fontos lenne felismerni.

Míg Székely Bertalan a fényképezetek segítségének vette hasznát az archívus megteremtése és a ruhák pontos ábrázolása végett, addig Pataki József a festő *The Illustrated London News*-ban megjelent, a király koronázását ábrázoló rajzát (6.) „gazdagította” a résztvevők fotográfiáival (5.), s hogy még teljesebb legyen a képek és az alkotók keveredése, kollázsa háttérébe applikálta Katzler koronázási litográfiáját,⁸⁹ amit egy-két fényképportréval egészített ki. Ennél a képnél az a furcsa helyzet állt elő, hogy Katzler könyomatának fényképek alapján készült portréit Pataki fotográfiákkal váltotta fel. Mivel az albumban megjelent képen a templom mélyén zajló jelenet olyan kicsi, hogy erős na-

89 MNM Tkcs. lelt. sz. 6904.

gyítással lehet csak a beragasztott alakokat azonosítani, feltételezhető, hogy a képzőművészekhez hasonlóan Pataki is több változatban dolgozott fel adott eseményt. A Katzler litográfiájából alakított képet önállóan is használhatta s azt helyezte a Székely Bertalan rajzából alakított koronázási jelenet háttérébe. Katzler litográfiájának ismert is egy olyan, sajnos jelzetlen vizitkártya reprodukciója, amelyen a király fejét fényképpel helyettesítették, de egy másikkal, mint amit Patakinál láthatunk.⁹⁰

A hitelesség régi és új forrásai

Képzőművészet és fényképészet egymáshoz való viszonyának, kölcsönhatásuk vizsgálata az 1970-es évektől lett a vizuális kultúra kutatásának egyik hangsúlyos területe. A fotográfia felfedezése után – állapította meg Aaron Scharf *Art and Photography* című művében – kevés kivételtől eltekintve egyetlen művész sem engedhette meg magának, hogy ne vegyen tudomást az új médiumról, ugyanakkor egyetlen fotográfus sem hagyhatta figyelmen kívül a vizuális művészeteket.⁹¹ A magyar művészettörténet legismertebb vitája művészet és fényképészet egymáshoz való viszonyáról 1863-ban folyt le a *Koszorúban* Barabás Miklós, festő és fotográfus (aki ez utóbbi tudományát művészetében gyakorta hasznosította és már 1844-ben festett fénykép után) és a művészetet a „szerfelett természethű”, „de csak mechanice hű”, „újdivatú művességtől”⁹² féltő Székely Bertalan között.

Utóbbit azonban a készülő festményeivel szemben megfogalmazott elvárás arra készítette, hogy ugyancsak igénybe vegye a fotográfia által kínált előnyöket a koronázást megörökítő akvarelljei megalkotásakor. Az „1867-iki koronázás ünnepélyeinek rendezősége, mely azokat [Székely képeit] hódolattal ajánlotta volt föl e nagy nap emlékére a királynénak, utasította volt a festőművészt, (ki ennek a föladatának is derekasan megfelelt), hogy a művészi kivitel mellett teljes történeti hűségre törekedjék, az egyes részt vevő személyeket, ruházatuk s általában megjelenésük minden kis részletében egészen híven örökítse meg” – írta a *Vasárnapi Újság* 1892-ben.⁹³ A Székely Bertalan megbízatásáról 1867-ben tudósító hír ugyanezt az elvárást emelte ki: „E képeken a jelenetek, arcképek és jelmezek történelmi hűséggel lesznek ábrázolva. Székely már dolgozik is rajtok. Mi lesz a képfüzér rendeltetése: nem tudjuk. Vagy a királyt ajándékozzák meg vele, vagy a múzeumnak adják történeti emlék gyanánt.”⁹⁴

Székely az akvarellek nyomán olajvázlatokat is készített. Az akvarellek és a később, szabad alkotói látásmód szerint keletkezett olajvázlatok közti különbsé-

90 ÖNB Pk 3.002, 8327.

91 Aaron Scharf: *Art and Photography*. Harmondsworth, 1974. 11.

92 Székely Bertalan és Barabás Miklós vitája *Festészet és fényképészet* címmel a *Koszorú* 1863. 22. és 26. számában jelent meg. A szöveget rövidítve közli: A fotográfózásról. Szerk. Bán András. Bp. 1984. 38–53.

93 Képek a koronázásról. *Vasárnapi Újság* 1892. 391.

94 (Székely Bertalan,) i. m. 520.

get a pontos reprezentáció kényszere magyarázza: az előbbieket elbeszélő jellegűek, a koronázás négy legfontosabb eseményéről adnak pontos beszámolót és híuen megőrzik a résztvevők megjelenését, ellentétben a drámai fényhatású olajvázlatokkal, melyek az esemény ünnepélyességét emelik ki.

A történeti hűség az eseményekről készült képek egyik meghatározó követelményévé és jellemvonásává vált: maguk is történeti mintát követtek, a bennük őrzött emlék pontossága tette őket alkalmassá arra, hogy hiteles mintául szolgálhassanak a múlt példájának a követéséhez. A *Pesti Hírnök* így közvetítette az ünnepségeket irányító Szapáry szavait: „A legnagyobb köszönettel értesültünk a n. m. főlovászmesteri helyettes, gr. *Szapáry* Antal ő[ellen]ciájának azon gondoskodásáról, melynél fogva ő[ellen]ciája a megyei banderialistákat felhívva, miszerint jelen nevezetes küldetésük emlékezetéül, külön, egyenként fényképeztessek le magukat, hogy egyszersmind egykoron mintaképekül szolgálhassanak, amint ez a *Decsy* Sámuel által 1790-ben a koronázásról írt munkában történt.”⁹⁵

Decsy Sámuel műve⁹⁶ II. Lipót 1790. november 15-én Pozsonyban tartott koronázásának állított emléket, amikor az alkotmány helyreállítását ünneplendő, olyan nagy számban készültek a megyék bandériumokat küldeni, hogy a király rendeletet bocsátott ki korlátozásukra. Határozottan politikai jelentése volt a nemesi reformnemzedék kiemelkedő tagja munkájára való utalásnak, ami a két történelmi jelentőségű esemény közti párhuzammal kecsegtet. Az 1790. évi koronázás és a nemzeti újjászületés ez által szimbolizált lehetőségét sugallja a *Vasárnapi Újság* is, amikor az egyik banderialista képét magyarázza. Az Orczy család tagjai vitték több generáció óta Magyarország zászlaját a koronázásokon, így 1867-ben is Orczy György báró kezében volt az ország zászlója, „mely nemrég még a porban hevert”. Az országzászlók ugyan újak, de „Csak alakjuk van a régi minta szerint készülve, emlékeztetve mindenben az ősidőkre s megtartva azok jellegét; ha 100 év múlva megnézik a mostani és pl. az 1790-iki koronázás képeit, mindenki azt fogja hinni, hogy ugyanazon zászlók szerepeltek mindkét alkalommal. Mint Magyarország megújódott, de régi alkotmánya szellemében s formái szerint, úgy kelle zászlóinak is *újaknak s mégis a régieknek* lenni.”⁹⁷ (Kiemelés a szerzőtől – T. E.)

A mű több részre tagolódik és mindegyiket színezett rézmetszetek gazdagítják: az első fejezet a Szent Koronáról és a koronázási jelvényekről szól öt képpel, melyek Szent István kesztyűit és saruit, valamint a magyar korona fennhatósága alá tartozó országok zászlóit ábrázolják. A következő rész, amelyhez

95 A legnagyobb köszönettel i. m. 3. Egy későbbi koronázásra is találunk utalást a hatvanhetes koronázáson árult vizitkártyák között: felbukkannak Josef Kriehuber litográfiáinak reprodukciói is, melyeket az 1830. évi koronázás banderialistáiról rajzolt. (MNM TF lelt. sz. 5907/1957.; MNM Tkcs. lelt. sz. 6860.)

96 *Decsy Sámuel*: A' Magyar Szent Koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriája. Mellyet Sok régi és újabb írásokból ki jegyzett, rendbe szedett, meg világosított, 's kedves Hazafiainak hasznokra közönségessé tett. Bétsben, 1792.

97 *D–k–s*: Képek a koronázásról. 2. B. Orczy György, az ország zászlajával. *Vasárnapi Újság* 1867. 308–309. Nem zárható ki, hogy az írás szerzője Szász Károly.

harminc rézmetszet tartozik, a korona történetét meséli el és a koronát őrző bandériumokat mutatja be. A képeken az egyes bandériumok képviselőinek lovas alakjait, valamint egy magyar testőrt láthatunk. A könyv a Habsburg-ház trónigényének jogosságáról szóló eszmefuttatással és a koronázás leírásával zárul. E részhez négy koronázási jelenetet ábrázoló rézmetszet társul, melyek a koronázás, az aransarkantyús lovagok avatásának, az eskünek és a kardvágásnak az aktusát örökítik meg. Ugyanazt a négy témát jellemíti meg tehát, amelyek 1867-ben Székely Bertalan ecsetje alól is kikerültek.

A bandériumok öltözetei, akárcsak a koronázási dombhoz küldött föld helyszínei a magyar történelem jeles korszakaira, így a Habsburg-ellenes függetlenségi harcokra és az 1790-es díszmenetre emlékeztettek. Így fogalmazta meg Somogy vármegye, hogy miért öltözteti az 1790. évi bandérium prémes, zöld mentéből, aranydíszes, zöld dolmányból, sötétvörös nadrágból, piros sarkú zöld csizmából álló ruhájába koronázási díszcsapatát: „A történeti hűséget, mely ily nemzeti ünnepeken fő tényező, fel nem cseréljük semmiféle drágakő, gyöngyök, aranyért.”⁹⁸

Az ünnepélyes eseményeknek szóló tiszteletadás mellett további magyarázatot kapunk tehát arra, hogy miért van mindössze egy ülő alak a banderialistákról készült felvételek között. Az 1860-as évek portréfényképészetére jellemzők az egész alakos álló képek, a koronázási fotográfiák esetében azonban ez a sajátság különösen feltűnő. A képeken a főszereplő maga az öltözet és annak díszítése, ami álló, egész alakos beállításokon mutatkozik meg legtökéletesebben. A politikai elit historizáló-közjogi felfogását tükröző ruhák a szín pompás esemény fontos kellékei. A történelmi hagyományoknak nem megfelelő öltözetek felvonulásának megakadályozására a *Fővárosi Lapok* egyenesen azt javasolta, hogy kérjen fel egy szakértői bizottságot a főlovászmester-helyettes, és az ő tanácsa nyomán készítsék az egyenruhákat.⁹⁹ Az arisztokrácia öltözeteinek festőiségéről szakértőként a magyar történelmi festészet nagyjai gondoskodtak,¹⁰⁰ és olyan is akadt, aki levéltári kutatásokat végeztetett öltözéke megtervezéséhez.¹⁰¹ Bülch Ágoston néhány képének a hátlapjára feljegyezte a ruha színeit is és a Bécsben található díszalbumban ennek megfelelően láthatók kiszínezve.

98 Múlt számunkban... Somogy 1867. máj. 21. 3.

99 A végül meg nem alakult bizottságba a neves műgyűjtőt, Andrassy Manó grófort ajánlotta elnöknek, tagoknak pedig Pulszky Ferencet, Székely Bertalant, Thaly Kálmánt és egy pár ügyes szabómestert. (Beküldetett. *Fővárosi Lapok* 1867. 371.) – Thaly Kálmán számos cikket írt a koronázási menet díszruháiról. Először a megyei bandériumok várható öltözékeit előre bíráló, heraldikai magyarázatokkal megtűzdelt írása látott napvilágot (*Jy. n.*: A koronázási dandárok díszöltözeteiről. *Fővárosi Lapok* 1867. 471.), mely aztán „zsinórmértékül szolgált” a ruházat végleges kialakításához. A koronázás után augusztusban még négy cikkben elemezte a felvonulók viseletét. (*Thaly Kálmán*: A koronázási menetről még egyszer. [Íratott a koronázás utáni napokban.] I–IV. *Fővárosi Lapok* 1867. 726–727., 730–731., 739., 746–747.)

100 (Hírek a koronázásról.) Vasárnapi Újság 1867. 261. A festők közül Klimkovics több „díszjelmez-rajtot” készített a főúri öltözetek számára mintául. (Fölvívás... *Fővárosi Lapok* 1867. 471.)

101 Gróf Breuner „nem restelt a bécsi Ambrasi-gyűjteménybe elmenni, ott szakértők segítségével a XVI. századi legjelesebb magyar régiségeket hetekig tanulmányozni”. (*Thaly K.*: A koronázási menetről még egyszer. II. i. m. 730.)

A fotográfia, születésétől kezdve, a valóság reprezentálásának legtökéletesebb eszközeként él a köztudatban. A koronázási események képi megörökítésében azonban az elsődrendű szempont nem a történések objektív rögzítése volt, hanem a tradicionális vizuális művészetektől megszokott interpretáció. A koronázási eseményről tudósító képzőművészeknek és fotográfusoknak a feudális eredetű szertartás és a modern médium találkozásából keletkezett új elvárásoknak kellett megfelelni, amely ki tud váltani művészi hatást, ugyanakkor riportszerű naturalizmust is követel. Az utóbbit a fénykép, a hagyományos képkalkoló művészetek eszköztára pedig az olvashatóságot és a szimbólummá válásához megkívánt retorikai hatást biztosította. Így születtek meg a koronázás jelképei, variációikat és közgyűjteményben való előfordulásukat tekintve a legnépszerűbbek közülük az ágaskodó ló hátán a négy égtáj felé vágó király és a koronázási díszbe öltözött uralkodópár vizitkártyái.

A képeken több olyan elem is található, amely ellentmond a valóságnak. Ezek egyrészt a művészi hangsúlyozás következményei – lásd Pataki kollázsait, melyeken az arcképgyűjtemény létrehozása az elsődleges; jelenlétüket másrészt a jelképkalkolás iránti átható igény magyarázza. Ezért tűnik fel több alkalommal is Deák Ferenc alakja és a nemzeti trikolor. Deák, bár nem jelent meg a koronázás egyetlen ünnepi aktusán sem – „távolléte által feltűnt”, ahogyan egy angol lapot idézve írta a *Vasárnapi Újság*,¹⁰² a koronázáshoz vezető folyamat jelképe volt, ez okból két képen is felbukkan a képviselőház küldöttségében: ott találjuk a két város ajándékainak átadását bemutató Pataki-féle kollázson és az esküt ábrázoló Katzler-metszeten egyaránt. Előbbit tekintve természetesen fényképen ábrázolva, a másik portré pedig e fénykép alapján készült. Annak érdekében, hogy a képviselőházi küldöttséget és köztük Deákot feltűntethesse Katzler, a belvárosi templom előtti tér másik oldalára helyezte a csoportot. Mindketten Deák legújabb arcképét használták, melyet Canzi és Heller vett fel 1866 tavaszán.¹⁰³ A „haza bölcse” mellett mindkét esetben Kemény Zsigmond áll és természetesen egyszerű fekete atillát visel, ahogyan a koronázás napján a *Fővárosi Lapok* tudósítója feltételezte: „Ő bizonyára a legegyszerűbb polgári atillák között vont meg magát”.¹⁰⁴ Eduard von Engerthnek az esemény után egy évvel készült festményén is felismerhetjük a kiegyezés megalkotójának jellegzetes figuráját,¹⁰⁵ akárcsak Feszty Árpád képén a királyné koronázásánál.

Feltehetőleg hasonló tőről fakad, hogy a kardvágást ábrázoló vizitkártyák egy része a királyt Szent István palástjában örökíti meg, jóllehet Ferenc

102 (A „Times” Deákról.) *Vasárnapi Újság* 1867. 351.

103 Deák új fényképeiről általában beszámoltak a lapok, annál is inkább, mert az eladásukból származó jövedelem a Pest városi árvaáztat gyarapította. A koronázást megelőzően utójára 1866 márciusában jelent meg hír új fotográfiáról, melyet Canzi és Heller vett fel (MNM TF lelt. sz. 1252/1957.). ([Deák Ferenc új]... *Fővárosi Lapok* 1866. márc. 18. 129.) A képet az újságolvasók is ismerhették már, megjelent Marastoni műhelyéből a *Vasárnapi Újság* 1867. febr. 24-i számában (85.) és a *Magyarország Képekben* c. honismereti folyóirat első füzetében (1.).

104 *Asbóth János*: A királydomb terén. *Fővárosi Lapok* 1867. 531.

105 Engerth képéről ld. *Papp Katalin*: Eduard von Engerth: I. Ferenc József királlyá koronázása Budán 1867-ben. A Szépművészeti Múzeum Közleményei 87(1997) 171–176.

József a huszártábornoki egyenruha felett rövidgalléros, kék palástot viselt ekkor.¹⁰⁶

A nemzeti jelkép, a trikolor több képen is felfedezhető: a kardvágást ábrázoló vizitkártyákon a koronázási dombot körülvevő banderialisták kezében csak úgy, mint Wilhelm Richter egyik képén a háttérből elővágató, elmosódott lovasoknál, vagy egy másik képén a koronázási domb mellett.¹⁰⁷ A nemzetiszínű lobogó a valóságban azonban csak a koronázási helyszínek dekorációjaként volt látható. A bandériumok történelmi, a dombot övező zászlótartók pedig az egykor a magyar koronához tartozott országok zászlóival vonultak fel. Mindeme valótlanságok Ferenc József megkoronázásának a nemzeti történelem folyamába való szerves illeszkedését sugallják vagy, ahogyan Török Flóris fogalmazott a bandériumok öltözeteit megőrkítő, a királynak adott album előszavában: „őfelségének magyar királlyá koronáztatásában oly államcselekmény ment végbe, mely a legimpozantabb történelmi hagyománnyal párosul”.¹⁰⁸

A fotográfiai látásmód – összefüggésben a fényképezés technikai lehetőségeinek alakulásával és a portré iránt megnyilvánuló tömegigény növekedésével – az emberábrázolás terén kezdett elsőként terjedni. Az egyetemes fotográfiában történtek ugyan már kísérletek Newhall megfogalmazásával élve a „cselekvés meghódítására” (*the conquest of action*),¹⁰⁹ ezek a próbálkozások azonban nem jutottak el a széles tömegekhez, a pillanatfelvétel fogalma a magyar közönség előtt így gyakorlatilag ismeretlen maradt.

A fénykép-portré és sajátosságai viszont széles körű ismertségnek és kedveltségnek örvendtek. Az 1860-as években elfogadott volt, hogy a lemez a modell arcának pillanatnyi állapotát és nem a jellemet rögzíti, ahogyan korábban a festészettől elvárták. Az összegző „művészi tekintet” helyett a fényképezőgép addig soha nem tapasztalt élethűséggel és olcsósággal kárpótolta a nézőt. A fénykép népszerűsége, Disderi találmánya, a vizitkártya révén hihetetlen mértékben terjedt el világszerte, így hazánkban is, és a „kartománia” megnyilvánulásként az alsó középosztálytól fölfelé szinte minden család asztalán meg lehetett találni az uralkodók, politikusok, művészek arcképeivel megtöltött csinos kötésű albumokat, amelyek híven kifejezték a rokonok és a család politikai, kulturális érdeklődését. A koronázás idején megszokott volt, hogy híres emberek portréit fénykép alapján készült metszeteken szemlélik az olvasók a sajtóban és a műlapokon, a fénykép-portrék felhasználása emelte az eseményképek hitelességét. Az arcábrázolás terén a fényképi hűség szinte egyenértékű volt az élő modell ál-

106 (A király öltözte)... Családi Kör 1867. 450.

107 A három szín külön-külön megjelent a bandériumoknál: a Vas megyei bandérium három, egy piros, egy fehér és egy zöld zászlóval jött, de egyik vármegye küldöttsége sem vitt nemzetiszínű trikolor. Régi vagy történelmi zászlók mintájára újonnan készített zászlókat vonultattak fel. ([A pesti bandériumok]... Fővárosi Lapok 1867. 523.) Az említett kollázsok: MNM TF lelt. sz. 88. 286, 68. 1197. A Richter-képek: MNM TF lelt. sz. 70. 926. és MNM Tkcs. lelt. sz. 1252-1933.

108 Koronázási album 4.

109 *Beaumont Newhall: The History of Photography from 1839 to the Present.* New York, 1982. 117.

tal kiváltott természethűséggel. Számtalanszor találkozhatunk fénykép után készült metszetekkel, alattuk a „természet után” megjegyzés volt olvasható.¹¹⁰

Az új médium páratlan valóságot utánzó tulajdonsága hatalmas vonzerőt jelentett, a társadalom igénye ezáltal is nőtt a pontos reprezentáció iránt. A rajzoló a képeiken szereplő figurák arcát zömmel fényképek alapján, a portréábrázolás igényével rögzítették. A megrendelésre csábító ismertetésekből is kitűnik, hogy milyen nagy hatást tulajdonítottak a portrénak. A hirdetések kiemelik, hány arckép-fotográfia szerepel majd a képeken: a *Családi Kör* a királyné koronázását megörökítő műlapján húsznál több,¹¹¹ a Pataki-album összeállítója a díszlakoma képén több mint száz portrét ígért előfizetőinek.¹¹²

A kompozíció tekintetében a fényképeken alapuló kollázsok is a képzőművészet kánonjához alkalmazkodtak, követték a királykoronázás tematikájának hagyományos ikonográfiai megoldásait. A *Magyarország és a Nagyvilág* a *Koronázási emlékkönyvről* szólva így méltatja a fotográfia és a hagyományos képalkotási mód vegyítéséből született képeket: az „egyes alakok valódi mesterművek hűséget és rajzot illetőleg, míg a nagyobb csoportzatokban a valóság az eszménnyel ölelkezik, s amit a festész látott, az oly önállóan s mégis az igazság legkisebb megsértése nélkül van földolgozva, hogy az alkalmiság meg sem érzik s a gyönyörű képek mint műlapok is magas beccsel bírnak”.¹¹³ (Az 1. és a 3. kiemelés a szerzőtől – T. E.)

Ugyanezt az értékrendet sugallja egy eddig nem említett fotográfus képét hirdetve *A Hon* ily módon: „(Kozmata fényképész), ki nemrég végzé be párizsi tanulmánygazdag utazását, a királyi négyvágás jelenetét igen hűn lefényképezte és az nála a Harmincad utca 1. sz. kicsinyben és nagyban megrendelhető.”¹¹⁴ Technikai lehetőségek hiányában nyilván az eseményt ő sem tudta megragadni, így egy minden bizonnyal jól sikerült kollázsra gondolhatunk csupán. Az arcmás fotografikus hűsége és a historizáló kompozíció együttes jelenléte biztosíthatta a kép hitelességét.

Ha néhány korábbi képi ábrázolást egybevetünk az 1867. évi koronázás megjelenítésével, megítélhetjük a kompozíciós hagyományok állandóságát. Megdöbbentő hasonlóság fedezhető fel Katzlernek a budavári koronázási templomba tartó menetet ábrázoló képe és Tischler Antal *A szentséges Királyi Magyar Koronának Bétsből emlékezetre méltó visszavétel és Bévezetése...* című, 1790. évi metszete, a Richter és a Kollarz által készített lovasok és az I. Lipót és I. Ferenc

110 Ágai Adolf így írt Jankó János Liszt egyik Vigadóbeli koncertjét megörökítő, „természet után” készült rajzának keletkezéséről: „Jankó a vázlatot fényképek segítségével megteremtette olyanná, mint amilyenül e számunkban mutatkozik.” (*Porzó*: Liszt-hangverseny. Magyarország és a Nagyvilág 1873. 122.) Katzler említett, az 1865. évi országgyűlés megnyitását ábrázoló, portré-fotográfiai felhasználásával készült litográfiája is „Természet után rajzolta Katzler” megjegyzéssel jelent meg. (MNM Tkcs. lelt. sz. 4883/a.)

111 („A királynő megkoronáztatása”)... *Családi Kör* 1867. 618.

112 A „koronázási emléklapok”... *Fővárosi Lapok* 1867. 571.

113 *r.-e.*: *Koronázási emlékkönyv. Magyarország és a Nagyvilág* 1867. 429.

114 (Kozmata fényképész)... *A Hon* 1867. jún. 9. 2. Kozmata említett képét még nem sikerült azonosítani.

koronázási bandériumainak tagjait ábrázoló képek között, vagy a kardvágást végző királyt ábrázoló kollázsok és Carl Beyer rézmetszete között.¹¹⁵

A sajtó változásával, az eseményekről mozgalmas módon tudósító hírképek megjelenésével, majd egyre gyakoribbá válásával hamarjában megszületett a „szemtanú pillantásával” hitelesített gyors vizuális tájékoztatás igénye. Ezt igazából csak a pillanatképfénykép lesz majd képes kielégíteni. Addig azonban a lapok az újságrajzolók munkáit tárták viharsebesen a nagyközönség elé, mint tette a *Magyarország és a Nagyvilág* Perczel Mór pesti fogadtatásáról tudósítva. E „Magyar lapnál bizonyára példátlan e gyorsaság [...] úgy volt lehetséges, hogy a sikerült rajzot egy új találmány fölhasználásával készítettük. E nagy előnyt ezentúl is értékesíteni fogjuk s alkalmi képeink elismert szépségök mellett azon nagy kiváltsággal is fognak bírni, hogy a szó szoros értelmében »alkalmiak« lesznek, amennyiben közvetlenül a tény után s nem több héttel később fognak megjelenni.”¹¹⁶

A pillanat megörökítésének igényét tükrözi az a magyarázat is, amit a *Vasárnapi Újság* fűzött a király koronázását bemutató rajzához: „A művész, ki előtt ezúttal nem a művészi vagy tetszési szempont volt az egyedül döntő, túltette magát azon tekinteten, hogy az ünnepély főszemélyeit: az oltár előtt térdelő s Szent István palástjába burkolt királyt, és a templom közepén trónszéken ülő királynét, nem adhatta szemben a nézőnek, hanem egészen hátban kelle adnia. Mert, ha az ünnepély más mozzanatát választja, pl. mikor a király szembe fordulva, a ráövezett kardot kirántja [...] – lehet, hogy bizonyos tekintetben kedvezőbb helyzeteket tüntethetett volna elő, – de fölládozta volna azt, mit a koronázás hű képénél fölládozni egyedül nem volt szabad: magát a koronázás tényének ünnepélyes pillanatát.”¹¹⁷

A sajtóillusztráció változásai általánosságban az eseményábrázolásokra is hatottak. Erre utal a Pataki-albumot ért kritika is: „első pillanatra látni, hogy az album képei előbb keletkeztek” – idéz a *Magyarország és a Nagyvilág* egy német lapot.¹¹⁸ A kifogás annak szól, hogy nem a fotográfiától elvárható módon jelenítették meg a valóságot, nem voltak tehát „alkalmiak”.

A koronázáshoz hasonló szimbolikus jelentőségű eseményekkel kapcsolatban sokáig fennmaradt az ikonszerű képek iránti igény. Bár az 1890-es évektől egyre inkább tért nyertek a sajtóban az eseményeket dokumentáló pillanatképek, a IV. Károly koronázásáról készült fotográfiák kritikái között olyanokkal is találkozunk, amelyek az 1867. évi koronázás képeivel szembeni elvárásokat idézik, s melyek így még mindig kritizálják a fénykép egyéni sajátosságait, az azonaliság, a valóság élményszerű kiváltásának tulajdonságát és a művészi reprezentációt határozva meg realitásként, azt kérve tehát számon a fényképen is.

Tóth László *A fénykép kudarca* című cikkében írta, nem is reménykedett már benne, hogy a még gyermekcipőben járó filmtechnika, amely egyedül jól

115 Magyar király koronázási öltözetben. Színezett rézmetszet, Bikkessy-Heinbucher József, Carl Beyer. MNM Tkcs. lelt. sz. 59.313.

116 Perczel Mór i. m. 371.

117 –*á-r-*: Képek a koronázásról. 4. A koronázás. Vasárnapi Újság 1867. 350. A szöveg szerzője Szász Károly.

118 Pataki-féle koronázási albumról.... Magyarország és a Nagyvilág 1867. 311.

megrendezett jeleneteket képes csigalassúsággal visszaadni, alkalmas hű képet adni a koronázás magasztos eseményéről; a fotográfiától, „az egyre tökéletesebb kamerától, egyre nagyobb fényerejű lencsétől [...] a mának ezeroldalas krónikáját vártuk. [...] Nincs a koronázási képek között egyetlen, amelyen egy-egy nagy és bensőséges pillanatnak egyetlen gesztusa, egyetlen színe, egyetlen emlékezetes hirtelen csoportosulása híven, meggyőzően és beszédesen rajta lenne.”

Úgy gondolta a szerző, a fotográfia egyszer képes lesz majd arra, hogy megragadjon „egy szemernyt a hangulatból, amely a koronázáson némely percben igazán történelmivé és emberfölöttivé tudott magasztosulni. A fényképek azonban tele vannak zavaró, oda nem tartozó, bántó, ostoba véletlenekkel. Az eskünél nem látom a király lábait, mert egy kucsma éppen a lencse elé lengett. A menetben a királyné és a trónörökös arany kocsija előtt egy nagy kerek fehér folt éktelenkedik: egy kopasz úr feje.” Azt vetette Tóth a fotográfusok szemére, hogy „festeni akarnak a lencsével”, ahelyett, hogy a „pillanatnak tökéletes megragadására törekednének”. A fénykép hibájául rótta fel, hogy „Nem tudja kivenni az állandót, a jellegzetest, csak a véletlen, a pillanatnyi képet tudja beleégetni az üvegen elkent ezüstbe. [...] Ennél bizony ezerszerre történelmibb, hübb és igazabb még az a kép is, amelyet a Leipziger Illustrierte Zeitungnak festett Schwarmstädt, igen iskolásan, de igen becsületesen. Úgy látszik, a festmény mégiscsak több ma még a fényképnél, még ebben a vonatkozásban is s az unokáink, ha a koronázásra gondolnak anno 1916, nem a művészi fényképész urak felvételeiből fogják a történelmi képzetüket venni, hanem valószínűleg a Benczúr mesteréből, aki majd a maga módja szerint meg fogja ezt festeni.”¹¹⁹

Konklúzió

A fotográfiának köszönhetően Ferenc József koronázása az első történelmi jelentőségű esemény volt, melyet nemcsak a szűk elit, hanem „mindenki láthatott” immár, és amely így fennmaradhatott a vizuális emlékezetben. Az emlékezet azonban, bármi legyen is a tárgy, kiváltképpen, ha a közösség szempontjából sorsdöntő aktusra irányul – identitásképző és lojalitást elősegítő szerepet játszik. Ez különösen fontos annak az elvnek a szem előtt tartása esetén, amit Gombrich így fogalmazott meg: „A fényképeket úgy látni, ahogy először látták őket”.¹²⁰ Akkor válhat erre képessé a történész, ha a szövegek recepciójának a kutatásához kifejlesztett érzékkel közelít a képekhez is.

A fénykép paradoxona, hogy rögzülési technikája, sajátos keletkezési körülményei, a közfelfogás szerint, elvileg a valóság lenyomatává, a vizuális emlékkörzés egyetlen igazán hiteles médiumává avatták azt a fényképezés korai időszakában is; technikai korlátjai és az emlékkörzés természetrajzának a sajátosságai ugyanakkor a megkívánt valóság konstruálásának, az emlékezet irányításának is éppoly hatékony eszközévé tették. A koronázási képekből kiolvasható a közön-

119 Tóth László: A fénykép kudarca. Nyugat 1917. márc. 16. 592–593.

ség által szorgalmazott azon alkotói szándék, hogy az uralkodó és a nemzet közt nagy nehezen megteremtett frigy törésmentesen kapcsolja össze a múltat a jövővel a vizuális emlékezetben is, mintegy visszaigazolván a történeti folytonosságot, a magyar államiság képekben is rögzülő gondolati állandóságának a képzetét. A befogadói elvárás vagy az alkotói szándékot egyáltalán nem csak a technikai precizitás igénye motiválta, mivel a „van” élményét mélyen átítatta a „kell(ene)” által meghatározott szimbolikus tartalom.

Az eseményképekkel szembeni várakozásoknak az 1860-as években a fotográfia önmagában, a hagyományos ábrázoló művészetek segítségével nélkül, nem volt még képes megfelelni. Egymásra hatásukból új képalkotási eljárások jöttek létre, melyek az akkori igényeknek megfelelő módon keltették a valóság benyomását. Ezt a valóságot a fényképi realizmus, a képzőművészetektől örökölt kapott mozgalmasság és a szimbólumteremtő képesség, valamint a sajtóillusztrációban jelentkező aktualitás változó összetételű elegye alkotta.

EMŐKE TOMSICS

THE REALITY AND ITS IMAGE PHOTOGRAPHY AT THE CORONATION OF 1867

The coronation ceremony of 1867 was the first event of historical significance in Hungary, in which also photographers took part, thus due to cheaply multipliable photograph it could become part of visual remembrance of great mass of people. On the basis of real and reconstruction photographs illustrating the coronation, paintings ordered by the royal court and the aristocracy, figures and drawings illustrating periodicals, this study explores how the photography, which was regarded as the most realistic way of transmitting reality, transformed the techniques of remembering, how the new medium and traditional recording methods exercised mutual influence, and what kinds of expectations of the recipients affected the formation of reality into an image. Neither photography nor the means of traditional arts could live up to expectations towards the pictures by themselves; therefore new methods of recording were born alloying the advantages of both. Clarity of expression and rhetorical influence necessary for becoming a symbol, as provided by tools of the fine arts, and the report-like naturalism of the photo together satisfied the contemporary criteria of visual accuracy regarding events of emblematic importance. Expectation towards pictures was not limited to record merely the reality, but rather its interpretations, the very essence of which was expressing the conceptual continuity of Hungarian statehood in images by presenting the coronation of Francis Joseph king as an act that was an integral part of Hungarian history.

120 *Ernst Hans Gombrich: The mask and the face: the perception of physiognomic likeness in life and in art. In: Uő-Julian Hochberg–Max Black: Art, perception, and reality. Baltimore, 1972. 16.*

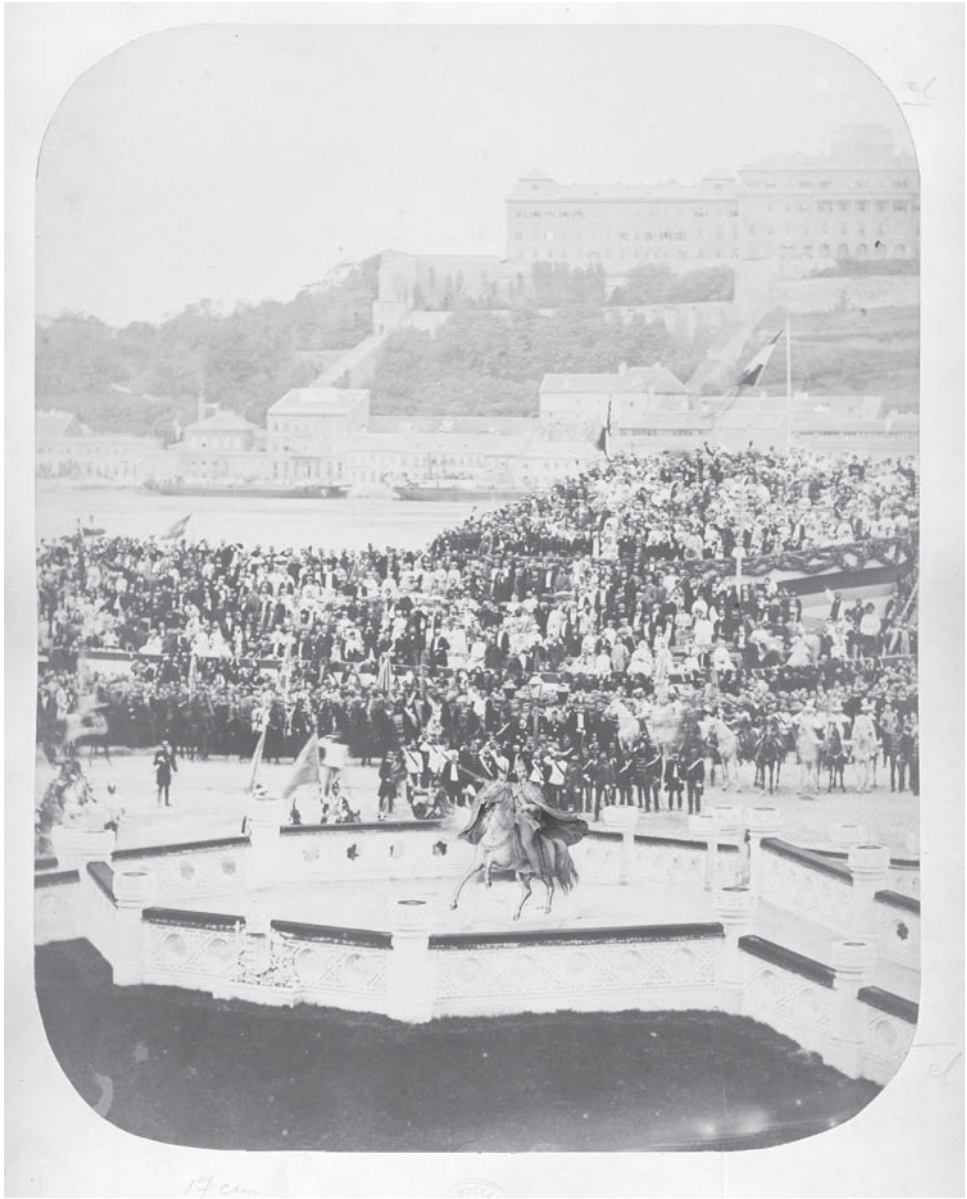
1.

2.

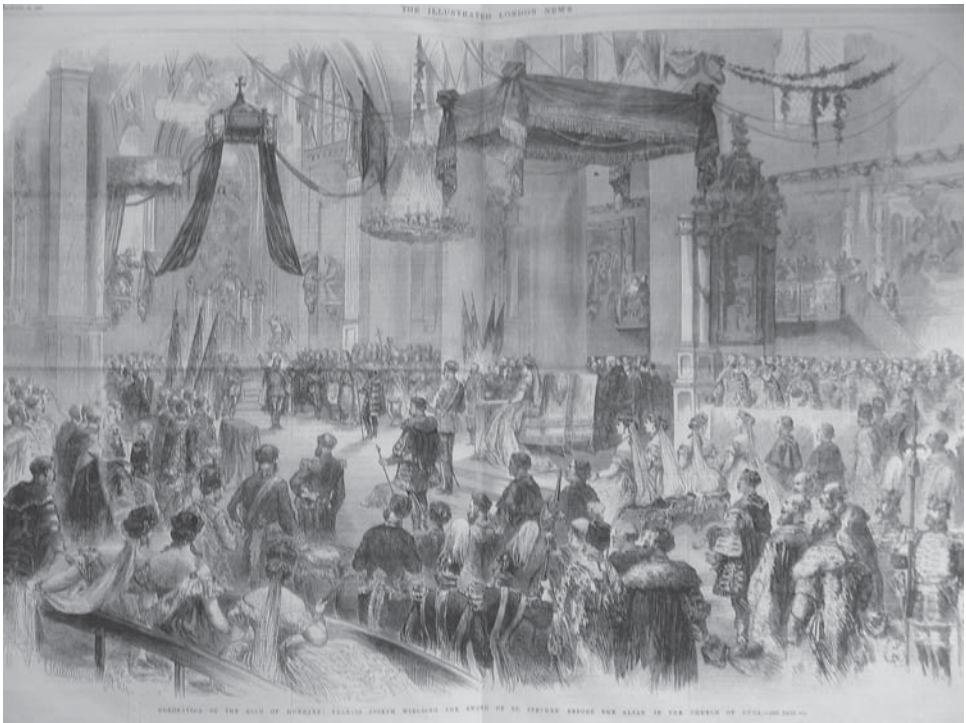
3.

4.

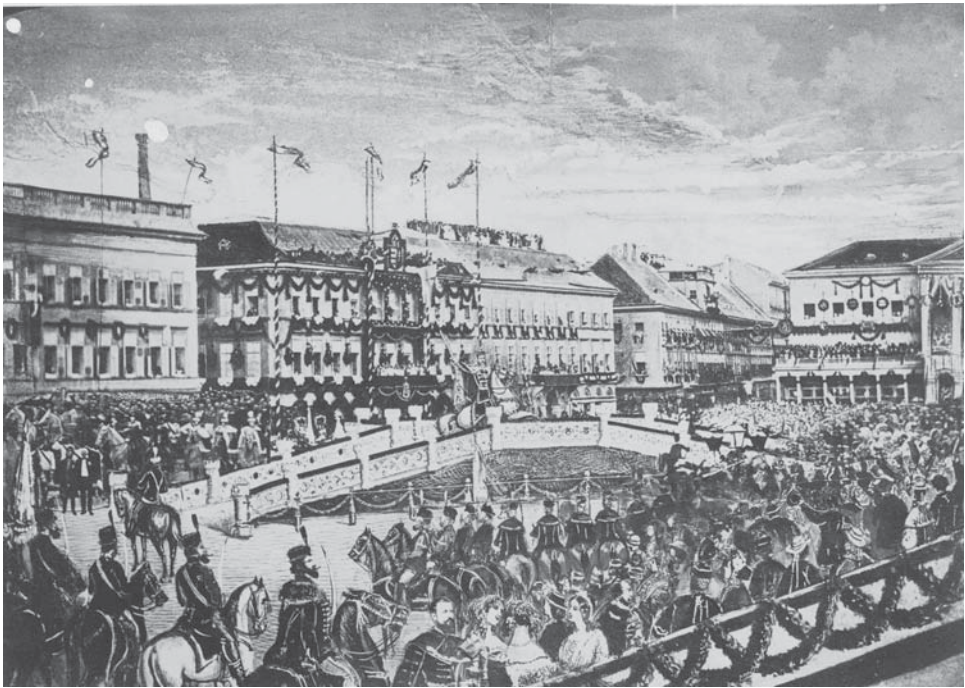
5.

6.

7.

8.

Képjegyzék

1. Batthyány Ödön herceg lóháton, két csatlóssal. Wilhelm Richter akvarell-jének reprodukciója. Borsos és Doctor felvétele. Vízitkártya. Albumin. Magyar Nemzeti Múzeum leltári szám: 322/1957.
2. Batthyány Ödön herceg lóháton. Borsos és Doctor felvétele. Albumin. Magyar Nemzeti Múzeum leltári szám: 3038/1958.
3. *Székely Bertalan*: A kardvágás. A koronázási menetet Erdődy Sándor gróf, Károlyi István gróf és Szapáry Antal gróf vezeti. Ismeretlen fényképész reprodukciója. Albumin. Magyar Nemzeti Múzeum leltári szám: 302/1958.
4. Ferenc József a kardvágást végzi a Lánchíd téren. Heller József kollázsa (?) Heller József felvétele. Albumin. Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma leltári szám: 4090.
5. Ferenc József koronázása a Mátyás-templomban. A fényképből kivágott alakok közül jól azonosítható baloldalt Festetics Béla gróf, Aczél Péter báró, Almásy György, Mikes János gróf, Melczér István báró és Karátszonyi Guidó gróf alakja. Az előtérben jobb oldalt Bolza Péter gróf, Vályi János, Széchenyi Ödön gróf, kissé hátrébb Széchenyi Béla gróf és Bartal György ismerhető fel. A kép alapja Székely Bertalannak a *The Illustrated London News* 1867. június 29-i számában megjelent riportrajza. Pataki József kollázsa. Pataki József felvétele. Albumin. Magyar Nemzeti Múzeum leltári szám: 974/1950.
6. Ferenc József koronázása (Coronation of the King of Hungary). Székely Bertalan riportrajza. *The Illustrated London News* 1867. június 29. 654.
7. A kardvágás. A háttérben a Lánchíd teret keletről határoló Nákó-palota, a Coburg-palota és a Diana-fürdő, jobbról a Lloyd-palota emelkednek. A kollázs Borsos és Doctornak a *Duna Gőzhajózási Társaság* felvételi irodájának tetejéről felvett fotográfiájából készült. Pataki József kollázsa. Pataki József felvétele. Albumin. Magyar Nemzeti Múzeum leltári szám: 976/1950.
8. *Heinrich Ede*: A kardvágás. Akvarel. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok leltári szám: 56.1293.